

Poštšina plačana v gotovini

MODRA PTICA LETO X.

LETO 1938/39

ŠTEV. 7

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 7. ŠTEVILKE

JUNIJ

Fr. B.: Tovariš

Miško Kranjec: Kruh je bridka stvar

Tone Potokar: Jovan Skerlić

Ljudmil Stojanov: Marsovo usmiljenje

Bogomir Magajna: Blaž Strniša

Alojz Gradnik: Prevodi iz moderne italijanske lirike

Poročila

Razno

TOVARIŠ

FR. B.

Pred štirimi leti sta se zadnjič videla. Ivan Trdan se je še živo spominjal tistega večera. Pozno v noč sta v skrivnostnih razgovorih hodila po samotnem drevoredu, nad njima so cveteli kostanji. Ko sta se poslovila, ni nihče izmed njiju niti slutil, kaj bo prineslo jutro. Ločena sta bila proti volji, v dokaj nenavadnih in vznemirljivih okoliščinah.

Bila sta še »mlada in neumna«, kakor je Trdan tisto dobo pozneje opravičeval v svojih mislih. Zdelo se mu je, da je od takrat preteklo mnogo, mnogo dni in mesecev. Res, medtem se je bila izvršila cela vrsta zanj važnih dogodkov, da so se mu štiri leta po občutku raztegnila v desetletja.

Začel je bil novo življenje. Med sedanjostjo in preteklostjo je postavil steno in bi bil najrajši še sebi zatajil, kar je bilo za njo. Zatajil tudi tovariša Lojzeta Ravnika, ki je sedel v ječi. Streznenje ga je bilo obšlo prav isti dan, ko so bili zaprli Lojza, kakor ga je imenoval, in še nekatere tovariše. Prej najglasnejši in najdrznejši izmed vseh, zdaj mu je blazen strah stopil v kosti. Izdajal se je z vedenjem in pogledi.

Česar se je bal, se ni zgodilo. Tovariši so bili dovolj značajni in pogumni, njegovega imena jim nihče ni mogel iztrgati iz ust. Bil jim je hvaležen, četudi jih je bil pripravljen vsak trenutek zatajiti. A vendar je težo štirih let, ki jih je dobil Ravnik, tudi on nosil na svojih plečih. Le polagoma se je otresel tega občutka. Popolnoma pa se ga ni iznebil niti v dneh, ko mu je sreča začela prožiti obe roki.

Dobil je stalno službo. Pol leta pozneje je na nekem družabnem plesu spoznal dekle in se z njim oženil. V treh letih zapored je dobil tri otroke, dečka in dve deklici. Rjavi šop las nad čelom se mu je razredčil, slednjič si ga je dal ostriči. Lica so mu postala okrogla, oči so mu dobile sit, samozadovoljen izraz. Življenje mu je bilo urejeno kot po šolskem urniku, stisnjeno v precep ukoreninjenih malomeščanskih navad. Kazalo je, da ga nič več ne more vreči iz izvoženih kolesnic življenja.

Tedaj je nekega dne izvedel, da se je Ravnik vrnil domov. V hipu se je zavedel, kako so nazadnje naglo prebegnila tista štiri leta. Na tovariša je bil skoraj pozabil. Tedaj se mu je zazdel kot mrlič, ki ga je voda zopet dvignila iz globine in ga vrgla na breg. V oči sta se mu vrnila strah in nemir. Zdelo se mu je nemogoče, da bi se z Ravnikom nikoli ne srečala. In tega se je bal. Biló mu je, kakor da mu nevarna preteklost, ki jo je še v mislih tajil, zopet trka na vrata.

Kadarkoli je pozvonilo, se je nemilo zdrznil. Na ulici se je previdno oziral na vse strani. Kakor pred leti je v vsaki senci videl strahove. V pisarni je bil raztresen. Zdaj pa zdaj mu je pogled ušel skozi okno, na mlado listje kostanjev, na sonce, ki se je prelivalo po strehah.

»Ali me je kdo iskal?« je vprašal ženo, ko se je vrnil domov.

»Nihče. Kdo?«

»Nič, nič. Neki znanec. Ako ga ni bilo, tem bolje.«

Žena ga je začudeno pogledala. Bilo je prvič, da je na njem opazila neko spremembo.

»Kaj ti je? Ali si bolan?«

»Ne. Ne skrbi! To je od živcev.«

»Preveč se trudiš.«

Po večerji je odšel v kavarno. Nekam plaho je premeril obraze. Isti ljudje, ki jih je srečaval vsak večer, zatopljeni v branje ali v polglasne razgovore. Vendar mu je bilo, ko je sedel na rdečem baržunu, kakor da sedi na trnju. Bral je. Misli so mu neprestano uhajale drugam in nazadnje ni vedel, kaj je bral.

V trenutku, ko je znova stopil iz kavarne, je prosteje zadihal. Obšla ga je bila neka tolažljiva misel. Ravnik je bržkone že pozabil nanj, iztreznilo ga je bolj kot njega. Zastršen od štirih izgubljenih let bo manj kot on hotel vedeti za preteklost. Srečal ga bo, mu prikimal v pozdrav, kakor slučajnemu znancu, in neopazen šel mimo.

Verjel je, da bo tako in se je nasmehnil iz misli.

Ulice so bile skoraj prazne. Svetlobni krogi pod lučmi, med njimi lise trikotnih senc. Iz drevoredov in s polja je vel topel pomladanski zrak.

Prižgal si je cigareto, vtaknil roke v žepe in zablodil po ulicah. To navado je imel že kot dijak in je tudi zdaj ni popolnoma opustil. Sprehod ob pozni uri, ko je bil sam s svojimi mislimi, mu je bil kot očiščenje. Včasih je zašel prav na polje, do reke, in se za trenutek zagledal v vodo.

Meril je že tretjo ulico, ko je nenadoma zagledal Ravnika. Po drugi strani ceste mu je prihajal naproti. Roke je nosil prekrížane na hrbtu, glavo je imel globoko sklonjeno, kakor da je zatopljen v težke misli.

Morda bi ga ne bil niti opazil in šel mimo, ne da bi bil dvignil glavo, da ni Trdanu od zavzetja za trenutek zastal korak. V odmevu stopinj se je nekaj zmedlo, tedaj je Ravnik dvignil glavo. Usta so se mu razširila v odkrit, radosten nasmeh.

»O, Ivan!«

Trdan je obstal na mestu. Sprva ni našel glasu, obraz mu ni izražal ničesar, razen morda nejevolje.

Ali se je tovariš kaj spremenil? Ne, bil je tak kot nekdanj. Isto sloko telo, dolgi vrat in drobna, ozka glava. Le lasje mu niso več izzivalno padali na čelo, bil je gladko ostrižen. Oči pa so mu izražale isto upornost kot nekdanj, skoraj lahkoživ nasmeh mu ni izginil z ustnic.

Ta nasmeh je Trdana premagal. Ni imel poguma, da bi mu obrnil hrbet.

»O, Ravnik!« je vzkliknil. »Glej ga!«

Dala sta si roke.

»Kaj nisi vedel, da sem že iz tičnice?«

»Ne — pač«, je Trdan zajeceljal in zardel v obraz. »Nekaj sem slišal, da... No, pozdravljen!«

»Kaj pa ti?« mu je Ravnik še vedno stiskal desnico. »Toliko časa se nisva videla! Kaj? Štiri leta! A?«

Trdan se je pridržano nasmihal. Kljub vsemu se ni mogel ubraniti občutka stare povezanosti med njima, dasi ga je zadrževal z vso silo. Pomirjevalo ga je, da sta se srečala ob tisti uri, ko sta bila tako sama. Dobro je tako! Ta večer se lahko pogovorita. Povedal mu bo, kaj in kako. Saj bo razumel. Vendar je kazalo, da se tovariš v ničemer ni spremenil. To ga je vznemirjalo.

Ravnik je stopil za korak nazaj in ga motril.

»Shujšal nisi, res ne!« se je zasmel. »Vpraševal sem po tebi, a mi nihče ni vedel povedati, kje naj te najdem. Dobro, da sva se srečala. Kam bova stopila?«

»Sprehodiva se nekoliko po drevoredu, ako hočeš.«

»Kakor včasih, kaj? A? Ne, ne,! Sit sem hoje. Pojdiva k 'Grozdu'.«

»Tja ne zahajam več.«

»Ne? Torej, kamor hočeš. Kam zahajaš?«

»Ponavadi nikamor.«

»Eh, beži! Pa me pelji na stanovanje.«

Trdan je vrgel ogorek cigarete na tla in ga je pohodil.

»Pozno je. Žena že spi in otroci.«

»Torej si res že oženjen?«

»Da.«

»In imaš že otroke?« se je tovariš veselo zasmel, da je Trdana rahlo užalilo. »Daleč si se povzpел v teh letih. In jaz? Čestitam! Razumem, zdaj ni ura za obiske... Ampak nekam bova stopila. Tu ne bova stala...«

Odšla sta v zakotno, umazano kavarno. Od dijaških let, ko sta iskala dogodivščin s pocestnicami, ju ni bilo več v nji.

Trdan si je oddahnil, ko je sedel za marmornato mizico v kotu. Da ga je tovariš za pod pazduho vodil po ulicah, ga je bilo izmučilo. V kavarni so bili sami neznanci. Naslonil se je na komolce, gledal Ravnika in se mu tiho čudil.

Ta človek, v čigar življenju je zijala luknja štirih let, je nosil glavo pokoncu. Govoril je svobodno, samozavestno, glasno, da se je razlegalo po vsej kavarni. Tako strahotno majhnega, bednega in slabotnega se je nenadoma čutil ob njem.

»Kaj bova pila?«

»Žganje. Kava je tu prava brozga.«

Naročila sta žganje, trčila in izpila na dušek.

»Hočeš cigareto?« je vprašal Ravnik. »Ti gotovo kadiš kaj boljšega, moje so navadne. Teh sem navajen... Pisal bi ti bil, a nisem vedel, ako bi ti bilo prav. Ne zaradi tebe... ampak... saj razumeš... Toda mislil sem nate.«

»Tudi jaz sem se te pogosto spomnil.«

»Da? Natarica! Še dva kozarčka! A čakal sem, presneto, da se me boš vsaj ti spomnil s kakim pozdravom.«

Trdan je segel na čelo, kakor da hoče izbrisati občutek nevšečnosti.

»No, saj ti ne očitam«, je nadaljeval Ravnik. »Le tako osamljenega sem se včasih čutil. Kakor da nisem izgubil le vseh prijateljev, ampak ves svet. Vse je minilo. Sprva sem mislil, da ne prestanem, potem pa so le prebegnila leta. No, da... Nikomur bi tega ne privoščil... Ti si se bil po ceni izmazal.«

»Da.«

Trdan se je plaho ozrl.

»Ali si se kaj bal?«

»Saj. Ali ni bilo nevarno?«

»Kakor se vzame. Pač. Pa je v preiskavi nastala neka luknja, ki je niso niti opazili. In v tej luknji si tičal ti. To je bila tvoja sreča. Pijva!«

Izpraznila sta kozarčke.

Od mize v drugem kotu se je prizibala neka ženska in ju premerila z motnimi očmi.

»Prosim cigareto.«

»Moje so slabe«, je rekel Ravnik. »Daj ti!«

Trdan je odprl tobačnico. Ženska je vzela dve cigareti, se zahvalila z drznim nasmehom in odšla.

»Sem zahajaš?« je vprašal Ravnik.

»Vendar ne!«

»Oprosti! To je tvoja zadeva. Ali so mar ti ljudje slabši od nas? Le mi si domišljamo, da smo boljši od njih... ker imamo lepšo suknjo... Natarica, žganja!«

Trdan se je prizanesljivo nasmehnil.

»Kaj se nasmijaš? Verjemi, da je tako. V nekem pogledu ta leta zame niso bila izgubljena... Pa pustimo to! Pripoveduj mi kaj!«

»Kaj? Jaz sem le malo doživel.«

»Kaj pa stari znanci?«

»Znanci!« je Trdan zganil z rameni. »Med tem se je marsikaj spremenilo. Misliš, da je vse tako, kot je bilo. Pa ni! Prepričal se boš, da je v marsičem drugače.«

»Vnanje okoliščine so se spremenile. To vem. Ljudje so ostali isti.«

»Misliš?«

Trdan se je skromno nasmehnil. Rad bi govoril odkrito, a je bil v zadregi, kakor da javno priznava svojo slabost.

Ravnik ga je dolgo molče gledal.

»Ti si se spremenil.«

»Morda.«

»To čutim. Ako pomislim, kako si nekoč govoril...«

Trdan je nejevoljno zamahnil z roko.

»To je bilo takrat.«

»To je bilo takrat? Čudim se ti. Plašč lahko obračaš po vetru, a ne srca.«

»Včasih je treba tudi srce zatajiti.«

Tovariša sta se molče gledala. Ravnik se je nenadno zasmejal.

»Pijva!« je rekel.

Izpila sta.

»Priznam, nekoliko me je zadelo,« je rekel Ravnik s troho zagrenjenosti. »Ako je celo tebi zmanjkalo vere in poguma, kaj je šele z drugimi?«

»Torej sem bojzaljivec?«

»Ti sam veš, kako je s teboj. Morda ti je celo neprijetno, da sediš v moji družbi?«

»Tega ne!« se je Trdan neodkrito zavzel.

»Le priznaj! Kaj bi se sramoval?«

»No, da. Saj razumeš... Kadar ima človek ženo in otroke...«

»Zakaj mi pa nisi tega takoj povedal?«

»Saj sva se morala zgovoriti, ne?«

»Da, da.«

Trdana je dražil Ravnikov podsmehljivi pogled. Hkrati se je čutil grenko ponižanega in čudno plahega.

»Ali mi zameriš?« je vprašal.

»Ah, kaj!«

Potem sta molčala. Trdan je poklical natakario.

»Račun!«

»Plačajva vsak svoje«, je rekel Ravnik.

Stopila sta na ulico. Nekaj časa sta hodila vstric in molčala.

»Pooblačilo se je«, je rekel Trdan, ki ga je molk težil.

Tovariš mu ni odgovoril. Ustavil se je na križišču ulic.

»Moja pot gre na levo«, je rekel.

Tako sta se ločila.

Trdan je sam odšel po ulici. Zavest, da oni gleda za njim in ga zaničuje, ga je delala pijanega, da ga je zanašalo v stran. Hodil je z občutkom spodobnega človeka, ki ga je slá zavedla, da se je spečal z vlačugo. Fej, zlodej! Samega sebe je zaničeval.

Šele, ko je za seboj zaklenil vrata, se mu je zopet povrnil prejšnji mir. Med štirimi stenami se je čutil varnega tudi pred Ravnikovim podsmehom. Bil je zadovoljen, da je pretrgal zadnjo vez s preteklostjo.

KRUH JE BRIDKA STVAR

MIŠKO KRANJEC

Ludvik Pintarič se je sprehajal z vso svojo famijlo po Sóboti. Najmanjšega, štiriletnega, je nosil na rokah, drugi pa, razen Verone, ki je bila na »Borzi dela«, so se tiščali k njemu in se ga v sili in nevarnosti oprijemali bodisi za suknjič ali za hlače. Bil je lep dan, poln sonca, in park, v katerega so se namenili, je bil prijetno zelen. Ob široki cesti, ki vodi proti gradu in kjer so ob strani zasajene rože, so udobne klopi, kamor lahko utrujen človek sede brez skrbi. In res je zasedla vsa družina klop: na sredo je sedel oče z najmanjšim v naročju, okoli so se natrpali otroci. Sóbota je bila tisti čudežni kraj, kjer so delili kruh in denar. Kdor je hotel vse to, se je moral samo odpeljati v Sóboto, in že je imel, kar si je želel. V Sóboti so ga naložili na vlak in ga odposlali nekam v svet. Zato so si otroci želeli, da bi videli ta čudežni kraj, o katerem se poslednja leta neprestano govori. Res se je poslednje čase vse spremenilo in v Sóboti niso dajali kruha komur koli, temveč so izbirali, ne tolikanj po potrebi, kolikor bolj po »vrednosti«. Nekoč je lahko vsakdo šel, letos pa se je vse spremenilo, kakor nalašč zdaj, ko je hotela tudi Pintaričeva Veronika po svetu. Štirinajst dni se je Veronika s kolesom vozila zdaj v Sóboto, zdaj v Lendavo, čakala in prosila. Ko pa ni več mogla in je že obupala nad vsem, so ji razodeli, da je vsega kriv njen oče »zaradi svojega političnega vedenja lansko leto«. Nič ni pomagalo, kakor preprosi očeta, naj gre on, naj se poniža in izprosi. Zakaj mnogo jih je bilo takih, ki so se ponižali in — dobili.

»Kako naj dosežem?« je jedko vprašal oče Veroniko, ki mu je pri-govarjala naj gre. »Prositi ni sramota, to vem. Toda s prošnjo ne boš dosegel ničesar. Ali naj torej poljubljam roke, naj se pri tem cmerim? Naj padam na kolena?«

»Tudi drugi so prosili,« je odvrnila Verona. »Zaradi vas me ne puste.« To je bila grenka resnica. Ako pa je pomislil na to, da mu je bila Veronika tri leta gospodinja — kar mu je umrla žena —, ako je pomislil, koliko je trpela z njegovimi otroki in si ni mogla ničesar prislužiti, kakor so si ta čas prislužile druge, tedaj ni mogel tako preprosto zavreči njene prošnje.

Ves teden se je odločal. Mrk in nasajen je hodil po hiši in najbolje je bilo se mu izogniti. Psoval je vse križem, kar ni bila nikdar njegova navada. Pretepel je celo najmanjšega otroka, ki se ga ni nikdar dotaknil, ker je revček tako zgodaj izgubil mater. Takega ga Verona še ni videla in že ji je bilo žal, da ga je prisilila v tako težko in mučno stvar. Toda mar je bila ona kriva vse revščine? Ali ni bil oče tisti, ki je včasih trpko potarnal nad bednim življenjem? Ali pa poleg vse te bede, ki leži večno nad hišo, kakor večno leži nad hišo sinje nebo, ali ni imela Verona, ki je vstopila v dvajseto leto, pravico, da misli tudi nase? Druga dekleta so si že spravila denar, ona pa je morala nadomestovati bratom in sestram mater. In kaj bo dobila za to? Toda, ko je videla očeta tako potrtega, skoraj že telesno bolnega, ker se ni mogel odločiti, ji je že bilo žal in mu je rekla:

»Oče, pa ni treba iti. Bom pa počakala še eno leto, mogoče se kaj spremeni. Vedno ne bo tako.«

Morda dan prej bi se bil oče razveselil tega. Kajti rešen bi bil, da se poniža, da poklekne, in obdržal bi si gospodinjo pri hiši. Zdaj pa se je že odločil. Sklepala je po tem, ker se je oče obrnil vstran in ni rekel ničesar. Naslednji dan je odšel z doma. Peš je odšel in peš se je vrnil. Bil je utrujen in bolan. Nič ni rekel in Verona ni vedela, ali je dosegel ali ne. Šele drugo jutro je videla, da je bilo vse brezuspešno: oče je spet stopil na pot. Teden dni je hodil; nihče ni vedel, ali samo tam postaja, ali prosi, ali moleduje, ali išče načina, kako bi se ponižal pred gospodo, da bi dovolili njegovi hčeri v službo v svet, nihče ni vedel, ali ima še kaj ponosa v sebi, ali pa se je že udal. Samo vsak dan se je zdel Veroni ponižnejši, manjši, podoben otroku, ne pa možu. Spet je stopila k njemu in rekla:

»Ni treba več nikamor iti, oče. Nočem iti v službo.«

Nič ni rekel, pač pa naslednji dan spet odšel. Vedela je, kaj to po-meni, vedela je, da bo dosegel za njo, kar je nekaterim bilo tako brez truda dano.

Ko se je zvečer vrnil, je bil majav, oči je imel rdeče, kimal je z glavo in se je zdelo, da ne more stati. Ko so bili že vsi zbrani pri večerji, se je zagugal po sobi, segel v žep, in položil na mizo pred Verono popisan papir.

»Tu imaš«, je rekel. Potem se je obrnil in odšel ven. Ni bil ne lačen ne žejen. Samo zahotelo se mu je, da pokadi pipo tobaka.

Družina se je ozrla po papirju in do najmanjšega so vedeli: tam je pot za Veroniko, na tem papirju je tako rekoč denar. In vsem razen Veroni, se je zazdel oče, ki je to dosegel, velik junak. Ona pa se je komaj ozrla po papirju. Vedela je, kako je oče prišel do njega. Desetkrat

je šel. Ako je zdaj dosegel, ni mogel ne s silo, ne z golimi prošnjami, dosegel je z nečim grdim; za veliko ceno se je prikopal do tega papirja. Zdaj Verona lahko pojde, toda za težko grdo ceno. Za kakšno, tega ni spraševala očeta, in tudi sam ni govoril o tem, a oba sta vedela, da so to grenke stvari in je najbolje, ako jih človek sam nosi.

Poslej je šlo vse v najlepšem redu. Vozila se je s kolesom v Lendavo, da so ji izdali potni list, da je bila na pregledu. Potem je morala na pregled še v Sóboto, kjer jo je navdalo z majhnim sramom, ko je morala kakor gol otrok, kadar ga mati koplje v topli vodi, stati pred zdravnikom in pred ljudmi. Toda tudi to je prešlo. Vse je bilo urejeno in Veronika se je poslavljalna od vsega, kar ji je bilo drago doslej, poslavljalna se je od mladosti, od doma, od vseh tisočerihi stvari ponižanega kmečkega doma, kjer so na vrtu obilo cvetele jablane, in kjer je cvetelo mnogo rož, kjer so mehki južni pomladni vetrovi vsak dan veli prek razoranih njiv in mladih setev. In poslavljalna se je od svojih majhnih sestrá in bratov, ki poslej ne bodo imeli prave gospodinje. Oče sicer privaja mlajšo, štirinajstletno Barico, da bo nadomestila mater in Veroniko, toda pri hiši bo manjkalo nekoga, ki je z odločno roko posegel v življenje.

Ko je prišel tisti dan, ni hotel nihče ostati doma. Otroci so hoteli z Veroniko v mesto. In preden je oče zapregel kobilu, so bili že vsi praznično oblečeni in so sedeli kakor piščanci na koleslju, na Veronikinih kovčegih in svečano molčali, da ne bi opozorili nase očeta. Veronika je hodila okoli solznih oči in si še enkrat vse ogledala in potem poslednja sedla na koleselj. Oče je bil čudovito resen.

Odpeljali so se v Sóboto, kakor bi se peljali na prošenje, in toplo, žarko majsko sonce jih je spremljalo. — V Soboti je oče zapeljal na dvorišče v gostilni pri Turku. Nasul je ovsu v veliko torbo in jo navezal kobilu na gobec, da je jedla, jo pregrnil in potem so lahko pospremili Veroniko, ki je imela na Borzi dela še nekaj opravkov. Čakali so jo na prostranem, še nedodelanem trgu, od koder je bil lep razgled na vse strani. Pri veliki, prostrani hiši, ki jo je Veronika imenovala Borzo dela, se je gnetla ogromna množica mož in žena, deklet in fantov, ob strani so bili prislonjeni nešteti biciklji. Ljudje so bili glasni, nekateri so kričali, drugi so se prerivali; odhajali so in prihajali so novi. Otroci so gledali vse to vrvenje, gledali so hiše okoli prostranega trga, gledali visoko luteransko cerkev in gledali so park. Morda so slutili v dušah, da bodo nekoč tudi sami, kakor zdaj Veronika, odhajali iz tega mesta za kruhom. Zakaj, takrat, ko dorasejo, ne bo na prekmurski ravnini nič več kruha kakor ga je danes, ne bo nič več denarja, temveč bo še prav toliko bede in bo življenje prav tako težko. Ali pa je to mislil samo njih oče Ludvik Pintarič? Pet se jih tišči k njemu. Ako bo moral za vsakega napraviti tako težko in grenko pot kakor je za Veroniko, potem bo življenje, ki ga še čaka, dovolj grenko. Ali si je lani že mogel misliti, da bo letos prisiljen k takemu ponižanju?

Kruh je bridka stvar.

Ne raste za vsakogar. Rodijo prostrana polja žito, koruzo, krompir, mnogo vsega rodijo, toda premalo, da bi reveži lahko živeli. Vedno pa je bilo tako, da so tisti, ki niso mogli doma živeti, lahko šli po svetu in si tam prislužili kolikor je pač bilo možno. Zdaj ne more vsakdo; zdaj je natančno določeno, kdo lahko gre, kdo je, kakor pravijo »vreden«. Zdaj ne zadostuje, da bi nekdo hotel za kruhom, niti, da je

potreben kruha, ker doma strada. Ne, docela drugače danes urejajo, drugačno ocenjevanje so iznašli. Danes zahtevajo od nekaterih, da pokleknejo, da se ponižajo. Nekoč so ljudje lahko mislili, ali so bili vsaj prepričani, da smejo misliti po svoji glavi. Tudi danes je dovoljeno, samo potem ne smeš prositi kruha, ne smeš prositi svojih pravic.

Ludvik se je zganil. Pogledal je svoje otroke in se trpko nasmehnil. Ni bila njegova navada, da bi razmišljal o življenju in njegovih potih. Nikdar se ni upiral višjim, samo lani ga je premotil mlad človek, ki je prišel v njegovo hišo in ga navdal s čudno vero in z velikimi upanjem; pač samo zato, da se je letos vse to sesulo v prah, da je letos doživel to veliko, nečloveško ponižanje. In kaj bo, če bo tako ostalo? Pet otrok je ob njem, za vsakega posebej bo некоč moral pasti na kolena, izreči bo moral, »da so ga prevarili, premotili,« pljuniti bo moral na vse tisto, kar je za čas vzljubil, kar se mu je dozdevalo pravilno in lepo.

»Pojdimo, otroci,« je rekel, dvignil najmanjšega v naročje in se odtrgal s trga in od misli, ki so bile tako mučne.

Po široki poti, ki vodi proti gradu, so vstopili v park. Ob poti so gredice, ki se še niso razcevele, in tam so široke, udobne klopi. Tam je posedla Pintaričeva družina, da počaka na Verono. Gledali so visok, mrk obraz starega gradu, ki ga je nekoliko poživiljalo zeleno, urejeno okolje. Okoli so visoki hrasti in visoki bori. Zada in okoli vsega tega leži mesto; nizke hiše na vse strani, razen v središču okoli trga. Toda za otroške oči, ki mesta še niso videle, je tudi to zanimivo. Sprašujejo in oče mora odgovarjati. Nekoč bodo poznali tudi to mesto, zakaj tu bodo vedno delili službe.

Tedaj se je vrnila Veronika. Opravila je. »Zdaj imam do treh čas. Šele ob treh gre transport.« Transport pomeni dolg vlak, kjer skozi okna gleda stotine glav, ki se poslavljaajo od zelenih polj, od žita, od razoranih njiv, od mesta z dvema cerkvenima stolpoma, od domačnosti, od vsega, kar je bilo dozda drago in kar se bo vedno vračalo v misel in v srce, in kar bo некоč človeka spet privedlo nazaj, v skromnost in bedo.

Oče je v zadregi. »Ali bi malo tu posedeli? Ali bi si ogledali mesto in potem sedli v gostilno, da poobedujemo?«

Poslednjič je dano Veroniki, da odloča. Popoldne se bo oče s podobnimi vprašanji obračal k Barici.

»Malo posedimo,« je odvrnila Veronika, »potem pojdemo po mestu in naposled k obedu.«

Otroci napravijo Veroniki prostor, da sede k očetu. Zrejo na njo, ki je tako lepo oblečena. Že zdaj je podobna mestnim dekletom, toda ko se bo vrnila, bo res pravo mestno dekle, to vsi vedo, razen najmanjšega. Na vse druge stvari pa, ki so v zvezi z njeno potjo, z njenim življenjem v tujini, mislita samo še ona in oče. Če gleda Veronika na to življenje veselo, z zaupanjem, tedaj očetu vzbuja mnogo skrbi.

Nehote pripoveduje Veroniki zgodbo Vlahove, ki je poslala domov že — drugega otroka. »Le kaj mislite,« odvrne Veronika in zardi. Ona ima svojo ljubezen doma, ljubezen, o kateri očetu ni doslej ničesar povedala. Zato, ker še ni prišel čas. Toda oče se ne da odvrniti, da ne bi povedal še marsikatero zgodbo.

»Bil sem v svetu,« de naposled. »Poznam ga dobro, kakšen je. Ne misli, da je lepo vse, kar se nam lepo prikazuje.«

»Pojdimo malo po mestu« predlaga naposled Veronika.

Oče preneha s pripovedovanjem težkih, mučnih zgodb, ki jih je toliko poznal. Preneha sredi pripovedovanja, se zgane in se dvigne. »Pa pojdim.« Spet si naloži najmanjšega v naročje, enega prime za roko. Drugi trije gredo med njim in med Veroniko, da ne bi zadevali bodisi v ljudi, ali pa da jih ne bi kdo povozil.

Hodijo po ozkih, mirnih ulicah, kjer samo včasih zadrda kmečki voz, kjer se otroci igrajo v prahu, kjer ob straneh poleg nizkih, skoraj kmečkih hiš raste trava.

Zdaj Veronika pripoveduje. Daje navodila Barici, kako naj gospodinji, kako je treba to in ono, kako naj čisti otroke; naj jih umiva vsako jutro, zagrozi tistim, ki se nočejo umivati: »Ničesar vam ne pošljem in ničesar ne prinesem.«

Otroci se bojijo te groznje, oče pa molči. Veronika odhaja in ako že ne bo pozabila na svoje in na dom, bo vendar morala skrbeti zase, za svojo bodočnost, za vse tisto, za kar doslej ni mogla. Dala jim je, kar je bila njena dolžnost, in poslej jim ni dolžna več ničesar.

A tudi sam je opravil za njo več kot svojo dolžnost.

Kakor koli nekje v duši gloda in grize, da ne bi smel storiti, kar je storil, čuti vendar neko zadovoljstvo: napravil je za svojega otroka. Če se je ponižal, se ni zaradi sebe, če je pokleknil, ni zaradi sebe, za otroka je napravil vse to. Ako pa gre za srečo otrok, tedaj je nemara tudi to dovoljeno, nemara je celo nujno. Koliko teh ljudi, ki jih je danes videl, koliko teh, ki jih srečuje, koliko teh, ki danes pojdejo s transportom, je napravilo kakor on? Ali bolje, koliko jih ni napravilo? Dobro je, da je vse to skrito v srcu, da se ne vidi na duši, kakor se na obrazu vidi umazanija. V duši pa je mnogo prostora za vse grde in težke stvari.

Pa se spet vrnejo v park in zdaj si ogledujejo grad od blizu. Visok in prostran je, umazanorjave stene, tesna okna, kakor na kmečkih hišah, vendar jih je toliko, da jih ni mogoče prešteti.

»Kdo pa je zidal ta grad?« se spomni Štefan, ko se dotikajo debelih zidov.

»Grofje so ga zidali,« razlaga oče.

»Pa so zdaj tu?«

»Ne, ni jih.«

»Kje pa so?«

»Po svetu... bog ve, kje so. Morda jih ni več. Pomrli so. Čas jih je vzel,« je dognal bolj zase kakor za otroke. Tako čas vzame vse, je doumel počasi dalje; nekoč so grofje v tem gradu gospodarili, zdaj se tu sprehajajo uradniki. Nekoč, ko je bil še mlad, je hodil na tlako na grofovsko posestva. Nekoč je bila vsa zemlja grofovska. Čas je vzel vse.

Ali pa ne bo čas vzel tudi tega, kar še danes teži življenje, kar ga dela nelepega in neveselega? Ali ni Pintarič lani napravil tistega samo zaradi tega upanja? Ali jih ni napravilo prav tako še stotine drugih, tistih, ki so upali? Morda je bilo prezgodaj, zato se danes morajo toliko nižje prikloniti, zato morajo biti tem pokornejši.

»Čas jih je vzel,« je ponovil zamišljeno. »Čas bo odnesel še mnogo drugega.« Otroci niso razumeli. Tudi ni hotel, da bi razumeli. Razumela pa je Veronika in mu samo prikimala.

»Pojdimo na obed,« je rekla Veronika. »Lačna sem.«

Zvonovi v dveh cerkvah, v protestantski in katoliški so peli in naznajali poldan. Rulete na trgovinah so zaropotale, toda na cesti je bilo

skoraj še živahneje kakor prej. Ljudje pred Borzo se niso zganili, samo nekateri so se odkrili.

Vodeč otroke za roko in enega noseč, sta se oče in Veronika prerila prek ceste na pločnik, kjer pa je bilo spet potrebno paziti na male, ki niso bili vajeni tolike množice in so se zadevali ob ljudi. Bolje bi bilo iti po cesti, da ni bilo tam toliko kolesarjev, ki so drevili z veliko naglico v to in ono smer, zvonili in se izogibali. A tudi avtomobili so brneli po cesti in dvigali prah.

Pintaričevi so se naposled dokopali do gostilne. Oče je stopil do kobile, in otroci so hoteli sesti na voz. Pa jih je Veronika spravila v sobo. Ta dan si lahko privoščijo malo boljši obed.

»Naj bo,« je prikimal oče in pustil cekar, v katerem je bil obed, pod sedežem. Saj bo vse to tudi doma dobro. Sedli so okoli okrogle mize; ta dan je Veronika naročala. Oče pa je vzel v roke nož in vilice in na vseh krožnikih narezal meso v koščke, da se ne bi otroci ubadali. A tudi Veroniki je narezal, da bi ji s tem ustregel.

Spet se mu je zahotelo, da bi ji povedal to in ono. Ko pa se je ozrl na njen obraz, je videl, da vse to ni potrebno. To ni bil več obraz otroka, ki se je zdaj predramil in se čudi življenju, bil je obraz ženske, ki je razumela mnogo, obraz ženske, ki je vedela, za kakšno ceno gre po svetu, da si prisluži boljši kruh. Ne bo lahko prislužen, ne bo sladak ta kruh. Grenak bo, kakor bi bil po njem razlit pelin. Morda bo tudi ona morala žrtvovati zanj nekaj tako težkega kakor je žrtvoval on, morda še kaj težjega. Bridka stvar je kruh, kadar si ga hoče odrezati revež.

Gledal je otroke, ki so posegali po žemljah, ne tolikanj iz gladu, kolikor bolj iz želje po nečem, česar ni nikdar pri hiši. Vedo, da jutri ne bodo smeli odrezati kruha, kolikor bi ga hoteli.

Po obedu so popili pol litra vina, tudi otroci so se ga smeli dotakniti. Potem so se ozirali na veliko uro, in skozi okno na ulico, kjer je ležalo popoldansko sonce.

Naposled je oče zapregel kobilu in odpeljali so se do postaje, kjer se je že množica prerivala. Ne samo oni, ki se odpeljejo ta popoldan, še enkrat toliko domačih in bližnjih je bilo na postaji, čakajoč, kdaj pade tisti znak, ko se vlak premakne in se dvignejo roke poslednjič v pozdrav.

Z otroki se je Pintarič dokopal do vlaka, noseč zdaj Veronina kovčega. Ko so prtljago namestili v voz, so obstali poleg vlaka. In zdaj se je ponudila poslednja prilika za domačnosten razgovor, kakršnega so si vsi želeli. Ljudje na postaji so kričali, Pintaričevi pa so molčali. Ali bo ostalo neizpovedano vse, kar leži v srcu? V srcu pa leži tako mnogo mnogo težkega, mučnega; a leži v njem tudi mnogo lepega, česar se človek dotakne komaj dvakrat trikrat v življenju, pa še tedaj tako skopo, tako skrbno in previdno, da ne more nikakor vsega razkriti.

»Da boš dobro gospodinjala,« naroča Verona Barici. Mlajšim naroča spet druge stvari, vse do onih, naj se redno umivajo, naj se ne pretepajo, kakor je navada v kmečkih hišah, naj ubogajo očeta in naj ga ne jezijo. Tisoč stvari je morala omeniti.

Če pa je bratom in sestram dajala nauke, tedaj bi morala z očetom spregovoriti kakor s prijateljem, kakor s človekom, ki ji je napravil neizmerno dobrega. Pa ne samo to, morala bi spregovoriti z njim kot s človekom, ki je žrtvoval za njo vse, kar mu je bilo še pred nedavnim nad vse drago, kar mu je vlivalo vero v bodočnost in pošteno življenje.

Morala bi se vprašati, ali je bilo neizbežno, da ga je prisilila v nekaj tako težkega in nelepega? Ali ne bi bilo boljše, da bi počakala še eno leto? Morda bi se med tem marsikaj spremenilo, mogoče bi bilo tedaj dobro in sveto to, kar je danes osovraženo in zaničevano? In ako se še ne bi spremenilo, mar ji ni povedal, da bi jo poročil domov? Postala bi gospodinja v njegovem domu; res da v revščini, toda, ko je on začel življenje, ni bilo niti tako, kakor je danes.

Morala bi se o vsem tem vprašati in šele potem bi se odločila. Zdaj nazaj več ni mogoče. In čeprav bi ostala doma, vse to ne bi spremenilo dejstva, da se je oče ponižal. Nikdar ne bo pozabila, kako težko se je odločal, kako je bil skoraj bolan; in ne bo pozabila, kako se je potem ves spremenil. Prej je bilo na njem mnogo velikodušnosti, prijaznosti in skoraj veselosti. Potem, ko je upognil koleno, je postal sicer miren, udan, toda mrtev, brez nasmeha, brez prijaznosti.

»Oprostite mi,« je rekla, brez prave zveze, in da sam ni mislil nekaj podobnega, ne bi mogel razumeti, kaj je hotela reči. Zdaj pa je razumel. In zdaj se je po dolgem času prvič nasmehnil.

»Oh,« je rekel, »saj bo minilo. Prav je, da greš, da boš videla, kakšen kruh jedo po svetu in kako si ga služijo. Ako pa te bo kdaj zamikalo, se lahko kadar koli vrneš. Rekel sem ti, da te potrebujem pri hiši. Če pa se ti bo zazdelo, da je drugod boljše, da je doma preveč revščine, ni treba, da bi se vračala. Pri revežih je še vedno glavna stvar kruh. So stvari na svetu, ki so tudi važne, ali za nas je najvažnejša stvar kruh, skrb, kako si bomo ta kruh prislužili. Če pride kdaj čas, da ne bomo morali vedno samo na kruh umisliti, tedaj bomo lahko mislili tudi na kaj drugega, na kaj lepšega.«

»Ko se vrnem, vam ne bo več potrebno kaj takega storiti, kakor zdaj,« je dejala in zardela.

»O,« se je spet nasmehnil; potem se je ozrl po otrokih okoli sebe, in pokimal na nje. »Še pet jih imam.« Za trenutek je prenehal. Gledal ji je za čas v obraz, potem se je zazrl po ravnini, ki leži onkraj postaje in ki sega do njihovega doma, kjer sicer rasto lepa žita, pa je še vedno preveč bede. »Še petkrat,« je nadaljeval, »se bo treba prikloniti. Potem, ko bo človek star, ko bo vse vse mimo, potem ne bo več treba.«

Ljudje so se zganili, sprevodniki so spravljali ljudi v vagone, okna so se odpirala in glave so pogledale ven po domačih na postaji, roke so se iztegovale.

Zganila se je tudi Veronika. Zdaj je imela mokre oči, objela je manjše otroke in jih poljubila, toliko je prestala z njimi, da jih je morala ljubiti, stisnila roko starejšima, in nazadnje ponudila roko očetu. Ta jo je obdržal v svoji raskavi in jo z levico rahlo pobožal.

»Oprostite,« je zaprosila še enkrat, »da ste takrat šli zaradi mene.«

»O,« je rekel spet s smehom in mehko. »Bilo je samo neprijetno, ker sem lani rekel, da mi ne bomo nikdar več ničesar prosili. Povedal sem malo prezgodaj. Ali nekoč ne bomo, to je res.«

Ko je bila v vlaku, se je nagnila skozi okno. Na tiru pred skladiščem je stal oče s štirimi otroki ob sebi in z enim v naročju. Otroci so ji mahali, kakor so videli druge ljudi, oče pa je stal miren z nasmeškom na obrazu. Toda, ko se je vlak premaknil, je prijel za ročico najmanjšega, ki ga je držal v naročju in tako pomahal svoji veliki hčeri, ki gre v svet za kruhom.

Počasi, nekam utrujeno, se je pomaknil vlak proti poljem, proti mladim setvam, ki so že pognale klasje, ki se je že nad njimi dvigal oblak zelenkasto rumenega cvetnega prahu, kadar jih je zazibal veter. Pomaknil se je vlak proti bledemu obzorju, koder vodi pot v tujino. Ni več objokanih ali vsaj mokrih oči, objokanih zaradi svojcev, ki ostanejo tu. V duši pa nemara živi zavest, da je bilo zdaj poslednjič nujno skloniti glavo, upogniti koleno in se ponižati zaradi kruha; zato, ker so tako hoteli oni, ki vladaajo nad življenjem revežev. Pozabljena bo počasi tudi ta neprijetna zavest, da je človek umazal tisto, kar mu je bilo in kar bi mu moralo ostati sveto.

»Pojdimo, otroci,« je dejal Ludvik Pintarič.

Stopili so pred postajo, kjer je ob strani čakala kobila, vprežena v koleselj. Kakor oropani nečesa dragega, velikega, so molče sedli na voz in po počasi kimali proti domu.

Že zunaj mesta so srečali gospoda poslanca, ki je Pintariču pomogel, da je Veronika lahko šla v svet za kruhom. Ludvik Pintarič je ponižno dvignil klobuk, da bi pozdravil. In glej, gospod poslanec ga je prepoznal, ustavil se je, segel v roko Pintariču, se zadovoljno nasmihal in mu rekel:

»Ali ste pospremili dekle?«

»Da, gospod poslanec.«

»No, vidite, pa je le šlo. Kako ne bi! Vse pojde, in včasih laže, kakor misli človek. A še mnogo laže bi lahko šlo, nič ne bi bilo treba teh sitnosti...«, je govoril. Vendar vsega ni do kraja povedal. Samo to je še dejal: »Saj ste bili vedno pameten mož. Vidite, otroke imate, zakaj bi si delali po nepotrebnem sitnosti.«

»Da, gospod,« je prikimal Pintarič, »še pet jih imam.«

Gospod poslanec mu je stisnil roko in se odpeljal dalje. Pintarič pa se je nagnil vstran in se zagledal po njivah v ono smer, kamor je odšel malo prej vlak, kamor je ponesel enega njegovih otrok, enega, za katerega je moral toliko žrtvovati. — Pa bo moral še pet krat. Bridka stvar je kruh.

JOVAN SKERLIČ

TONE POTOKAR

Sredi maja je minilo pet in dvajset let, kar je umrl. In vendar bi zaman iskali pri Srbih človeka, umetnika ali znanstvenika, ki bi bil bližji današnji generaciji, ki bi bil bolj živ kakor je Jovan Skerlič. Prav tako zaman bi iskali tudi njegovega naslednika, ki ga ni imel, ne na področju književne zgodovine in ne na področjih kritike. Še danes stoji njegova osebnost pokonci kakor je stala ob nenadni smrti 15. maja leta 1914., njegove številne študije srbske književnosti oziroma posameznih njenih osebnosti so še danes najbogatejši vrelec vseh mogočih podatkov o kulturnem, narodnem in posebej književnem razvoju srbskega naroda. Bil je zaveden Srb, strasten delavec, bister, dasi morda včasih tudi manj pravičen sodnik, vendar v celoti ulita osebnost, ki je kljub zgodnjemu odhodu (saj mu je bilo ob smrti prav kakor našemu Čopu nekaj manj kakor sedem in trideset let!) zgradil temelje srbski književni zgodovini

in deloma tudi kritiki. O Skerliću človeku, književnem zgodovinarju in kritiku bom v naslednjem spregovoril nekaj besed, da se tudi Slovenci ob četrstoletju njegove smrti vsaj skromno oddolžimo njegovemu spominu.

V njegovih žilah se je sicer točila čista srbska kri, vendar iz dveh daleč narazen ležečih krajev. Oče je bil šumadinec iz Lipovca blizu Topole, mati pa iz starega srbskega naselja Pivnice sredi Panonske nižine, tik Pešte na Madžarskem. Oče Miloš se je rodil na kmetih, vendar je kasneje kot strupeni nasprotnik Obrenovićevcev moral 1868. bežati v Rusijo, kjer se je spoznal in družil z znanim Vasom Pelagićem. Pozneje pa je živel v Beogradu kot cenjen klobučar. Oče je bil trde, junaške narave, mati Persida, rojena Mirković, pa mehke, bila je bolehná (rak) in je zgodaj umrla. Sin Jovan je bil pa bolj očetov ko materin, po značaju namreč. Oče mu je dal borbenega duha, mati pa razumnosti.

Rodil se je v Beogradu 8. avgusta 1877., kjer je po končani ljudski šoli obiskoval gimnazijo in končal filozofijo (1899). Še istega leta je odšel na jesen v Lausanno proučevat francosko književno zgodovino, bival nekaj zimskih mesecev v Parizu, postal sredi leta 1901. docteur ès lettres (disertacija »L'opinion publique en France d'après la poésie politique et sociale de 1830 à 1848«). Še kot inozemski študent je bil postavljen za profesorskega pripravnika gimnazije kralja Aleksandra v Beogradu (1. XI. 1899.), še preje ko čez pol leta pa odpuščen iz državne službe, čez tri mesece pa zopet postavljen. L. 1901. se je vrnil domov in je par mesecev v začetku šolskega leta poučeval francoščino na gori imenovani gimnaziji, toda že septembra meseca 1901. je bil izbran za docenta za francoščino in francosko književnost na tedanji veliki šoli (današnja univerza), kjer je 5. novembra 1901. začel predavati, star komaj štiri in dvajset let. Nastopno predavanje je imel o dogmatični in impresionistični kritiki. Komaj je bil dobro začel delati, pa ga je v razrvanih političnih razmerah znova doletela nesreča: koncem avgusta 1902. je bil odpuščen iz velike šole in postavljen za gimnazijskega profesorja v Zaječarju. Čez teden dni je pa dal ostavko na državno službo, filozofski svet velike šole pa ga je znova izvolil za docenta in sredi novembra istega leta se je zopet vrnil na pripadajoče mu mesto. Šolsko leto 1903—4 je prebil na študijah v Parizu, l. 1905. je postal izredni profesor (tudi ta izvolitev ni bila potrjena, največ radi socialističnega mišljenja Skerličevega, o čemur bom kasneje govoril!), pač pa je ob prehodu velike šole v univerzo bil izbran in potrjen za izrednega profesorja srbske in ne francoske književnosti. Pet let kasneje je postal dopisni član Akademije nauka, l. 1912. pa je bil izvoljen za narodnega poslanca na listi samostojne radikalne stranke. Tik pred nenadno smrtjo (slepič!) so ga v Pragi živeči južnoslovanski akademiki naprosili, da bi jim predaval o Njegošu. Prišel je, predaval 6. maja 1914., se zdrav vrnil, 11. maja nenadoma zbolel in 15. maja umrl. Na zadnjo pot ga je pospremil tako rekoč ves Beograd in številna odposlanstva iz vseh južnoslovanskih pokrajin, kjer je imel že lepo število vnetih čestilcev in duhovnih ter osebnih prijateljev. Tako je tik pred veliko svetovno vojno umrl Srbom mož, ki je stal na začetku svojega delovanja, ki pa je kljub temu dal od sebe toliko, da je njegovo ime v proučevanju srbske književne zgodovine vsekakor na prvem mestu, v kritiki pa skoraj prav tako.

Deloma pod vplivom dobre in skrbne domače vzgoje, kjer je igrala največjo vlogo njegova mati, deloma pa tudi zaradi več ko velike ljubezni do knjige, ki ga je privlačevala v dobi, ko drugi mladostniki izgubljajo čas z igračami, je Skerlić zgodaj dozorel in postal pokončna in klena, za življenje in boj sposobna osebnost. Iz tega lahko razumemo dejstvo, da je Skerlić bil človek, ki se ni zapiral samo v seminarske sobe, ki se ni omejeval zgolj na proučevanje književnosti in kulturne rasti srbskega naroda in deloma tudi ostalih južnoslovanskih, ampak je bil po naravi, temperamentu in zmožnostih človek, ki je bil rojen za voditelja svojega pokolenja, ki se je udeleževal na vseh mogočih področjih, v politiki prav tako kakor v znanosti, ki je bil kljub svojemu visokemu položaju skromen in dostopen, ki je razumel malega človeka, se boril za socialistični nauk, pa bil poleg tega brezkompromisen pristaš načelnosti, nosilec idej, optimist, humanist in demokrat. To je bilo pa prav tisti čas na pragu novega stoletja in pred odločilnimi urami, ki so se Srbiji bližale, tako zelo potrebno, takega človeka je čas naravnost zahteval. Zato je razumljivo, če podobne splošne žalosti kakor ob Skerličevi smrti Beograd kmalu ni doživel.

Že iz zgoraj povedanega torej vidimo, da se je Skerlić z uspehom udeleževal na več področjih, da je bil znanstvenik in narodni, lahko bi dejal še več, generacijski tribun, da je poleg književnih ocen pisal politične uvodnike, da je predaval na univerzi in imel govore v narodni skupščini, da je torej živel v središču dogajanj predvojne Srbije, iz katerih je bil tako neusmiljeno iztrgan, ko je bil najbolj potreben. Zapovrstjo si bomo ogledali njegovo delo, obširneje literarno-zgodovinsko in kritično, v nekaj potezih politično. Sicer so zadnjih dvajset let mnogi ugledni ljudje postavljali vprašanje, kaj bi bilo, če bi Skerlić ne bil tako mlad umrl in doživel Jugoslavijo, misleč, da bi naše politično življenje šlo po deloma drugačni poti z manjšimi trenji, zlasti kar zadeva Hrvate. Meni se zdi tako post festum razmišljanje odveč, kajti jasno in logično je, da bi Skerlić nadaljeval tisto delo, ki mu je bilo najbolj drago; to pa je bilo proučevanje 18. in 19. stoletja srbske kulturno-književne zgodovine s kritičnimi posegi v sodobno literarno ustvarjanje, dasi ne izključuje možnosti njegovega poseganja na politično področje, v kolikor zadeva principierna vprašanja, kar so pa tako in tako delali in še delajo, dasi morda manj javno, tudi drugi srbski kulturni delavci.

Znani srbski jezikoslovec in profesor dr. Belić je zapisal o njem, da je že štirinajstleten imel lastno knjižnico. Kot četrtošolec je že tiskal svoje pesmi po mladinskih listih, v peti je pisal gledališke kritike v »Dnevnom listu«, kot šestošolec pa je bil že v levičarskem taboru socialistov. Ko se je vpisal na univerzo, je bil komaj osemnajst let star. Tu je v največji meri vplival nanj sedaj že upokojeni profesor Bogdan Popović, ki je predaval francoščino in francosko književno zgodovino, poleg tega pa je slovel kot eden najvplivnejših srbskih književnih kritikov. On je Skerliču pogosto tudi pomagal v nezgodah, zlasti političnih, ko so ga režimski ljudje puščali ob strani oziroma mu nagajali. Z dvajsetimi leti je Skerlić napisal svojo prvo opaženo kritiko (v reviji »Delo«).

Vsega Skerličevega dela sploh, in ne samo literarnega, se drži naglica. Po tej naglici nam postane tudi jasno, kako je mogel človek komaj

v dobrem desetletju napisati toliko, kolikor marsikateri drugi v istem poklicu ne napiše vse življenje. Najobsežnejša dela je Skerlić napisal na področju književne zgodovine. To so študija o *Jakovu Ignjatoviću* (1904), *»Omladina i njena književnost«* (1906), *»Srpska književnost u XVIII. veku«* (1909), *»Svetozar Marković«* (1910), *»Istorijski pregled srpske štampe«* (1911) in *»Istorija nove srpske književnosti«* (1912), ki je v januarju l. 1914. izšla z istim naslovom v obširni ilustrirani izdaji, dočim je bila prva knjiga namenjena šolam. Kakor se že iz samih naslovov vidi, so vse to dela, ki časovno padajo v 18. in 19. stoletje. Morda se bo komu čudno zdelo, odkod je Skerlić, ki se je pripravljaj za profesorja francoščine in francoske književnosti, kar na lepem postal zgodovinar domače, srbske književnosti. Stvar bom takoj pojasnil. Skerlić je bil človek novih idej, s svojo doktorsko disertacijo se je poglobil v obdobje francoskega pesništva med dvema revolucijama (1830—1848), poleg tega pa je z največjo pozornostjo spremljal vse javno življenje v Srbiji in svojim občutkom dajal pogosto tudi izraza v javnosti. Mladina, ki se je zbirala po raznih krožkih, ni bila niti malo zadovoljna z državno politiko, ki je hrepenela v naročje Dunaja (pod Obrenovičevci), ampak je bila usmerjena levičarsko in je želela realne narodne, to se pravi samostojne politike. In Skerlić je bil navadno na njenem najbolj levem koncu. Direktno pa je podnel Skerlića znani geograf Jovan Cvijić, ki mu je v vsej goloti prikazal jalovost profesorjev in način njihovih predavanj domače književne zgodovine. Skerlić je čutil bližajočo se nevihto in je po znanem prevratu v maju 1903., ko so padli Obrenovičevci in prišli na prestol Karadjordjevići, s še večjo vnemo šel na delo, skušajoč v čim zadovoljivejši meri razsvetliti Srbom lastno književnost zadnjih dveh stoletij. Zato se je odločil za velikansko delo: prikazati Srbom lastno kulturno-književno preteklost zadnjih dveh stoletij.

Prvo študijo je napisal o starem srbskem novelistu in romanopiscu iz Vojvodine *Bogoljubu Atanackoviću* (*»Letopis Matice Srpske«*, 1903), v kateri je podal panoramo kulturnih in družabnih razmer Vojvodine v štiridesetih in petdesetih letih preteklega stoletja z oznako pisateljevih del. To prvo delo s področja književne zgodovine (srbske) ima sicer precej napak in ga celo pisec sam ni posebno uvaževal. — Zdaleč pomembnejša in obširnejša pa je že zgoraj omenjena študija o *Jakovu Ignjatoviću*, ki so ga radi moralnih padcev v celoti obsojali, v katerem pa je Skerlić odkril pozornosti vrednega realista, ki je pisal svoje socialne romane v času, ko je bilo romantično navdušenje na vrhuncu, pa je s svojo študijo rehabilitiral Ignjatovića-književnika. Vzporedno s prikazi njegovih del je podal tudi koncizno podobo življenja ogrskih Srbov v prvi polovici 18. stoletja.

Nadaljnje delo *»Omladina i njena književnost«* je logično nadaljevanje gornjih dveh študij. V njej so obežena vsa mogoča romantična vrenja v srbskem javnem življenju med leti 1848. in 1871., katerih nositeljica je bila mladina. To je prav za prav nekaka izredno široka in včasih premalo koncizno napisana panorama romantike v srbskem javnem življenju in književnosti od Branka Radičevića pa do Laze Kostića, kakor se je proicirala z zapada. Osnovna težnja tega časa je bila narodna osamosvojitev panonskih Srbov in njihovo svobodno življenje. Na skoraj 600 straneh je zgodovinar nagromadil toliko gradiva, ki ga je črpal

izključno na licu mesta, po knjižnicah in arhivih, da človek strmi, če pomisli, da je bila s tem delom (in tudi naslednjimi!) orana ledina.

Brez odlašanja se je po izidu te študije vrgel na starejšo dobo, na 18. stoletje in dal zopet obsežno delo »*Srpska književnost u 18. veku*«, v katerem je obdelal 14 pisateljev in se največ zadržal na osrednji figuri srbskega 18. stoletja, na Dositeju Obradoviću. Ta knjiga pomeni v prvi vrsti osvetlitev narodnih odnošajev med Srbi kot podaniki in Avstrijci oziroma Madžari kot oblastniki in jo je bilo zdaleč teže napisati, kakor pa zgoraj omenjeno. Tu je pojasnjen prehod srbske srednjeveško-bizantinske književnosti v zapadnoevropsko. Praznine, ki se nahajajo tu in tam v delu, so bile znane tudi piscu samemu, vendar moram z žalostjo zabeležiti, da tudi danes po pet in dvajsetih letih njegovo delo velja še vedno kot temeljno, ki se ga ni spravil še nihče nadaljevati.

Sledeča monografija, posvečena znanemu srbskemu socialistu *Svetozarju Markoviću*, je nastala kot obsežnejši prikaz izrazite osebnosti, na katero je tolikokrat Skerlić naletel, ko je pisal knjigo »*Omladina i njena književnost*«. Delo je posvetil svojemu profesorju v Lausanni, Georgesu Renardu, ki je bil prav tako po prepričanju socialist. Na skoraj 250 straneh v kvartu je podal izčrpno biografijo, razložil delo in ideje tega največjega srbskega socialista, ki se sicer ni naravnost udeleževal v književnosti, ki je pa s svojimi nazori, kar je Skerlić sijajno pojasnil, vplival na srbski književni razvoj in prehod z romantizma v realizem, ki je bil tudi Skerliću tako pri srcu.

»*Istorijski pregled srpske štampe*« je izšel za deseti slovanski časnikarski kongres v Beogradu v juliju 1911. leta. Pomemben je radi tega, ker je to prvi stvarni in obsežni prikaz srbskega časnikarstva. Ob tej priložnosti naj omenim, da je vzporedno s to knjigo izšla tudi obširna knjiga »*Jugoslovenska štampa*«, v kateri se nahajajo bibliografije vsega južnoslovenskega časnikarstva (slovensko z uvodom je sestavil dr. Niko Županič), kjer je srbski bibliografiji napisal uvod zopet Skerlić kot najpoklicanejši.

V letu balkanske vojne je izdal knjigo »*Istorija nove srpske književnosti*«, za katero pa je pripomnil, da pomeni samo izveček iz večjega dela za srednje šole, dočim bo obsežna monografija o novi srbski književnosti izšla prihodnje leto. To delo, ki je bilo zadnje veliko Skerličevo delo, pomeni sintezo vsega njegovega raziskovanja srbske književne zgodovine. Da bi zainteresiral širši krog poklicanih, je l. 1911. imel posebno predavanje o načinu razdelitve srbske književne zgodovine, potem ga je pa še v »*Prosvetnem glasniku*« (1911.) ponatisnil, da bi ja prišlo v roke vsem, ki jih predmet zadeva, pred vsem srednješolskim in vseučiliškim profesorjem srbohrvaščine. Zaradi vojnega časa je delo izšlo (velika izdaja) z majhno zamudo v januarju 1914. leta. Tu je pisec obsegel vse 18. in 19. stoletje in del 20. v sintetični obliki, podal v zgledni razporejenosti kulturni položaj posameznih obdobj in sila pregledno prikazal vse vidnejše književne delavce. To delo ga je sila utrudilo in zaželel si je počitka, pa ga je že čez nekaj mesecev res našel — v prezgodnjem grobu.

Rad bi vsaj v nekaj potezih prikazal tudi Skerliča kritika. Njegove kritike, ki so bile prvotno sicer raztresene po raznih revijah in listih, so v glavnem zbrane v posebni kolekciji »*Pisci i knjige*«, v kateri je od l. 1907. pa do Skerličeve smrti izšlo šest knjig. Zanimiva je principiela

Skerličeva definicija, kaj je kritika. Po njegovih besedah »se književna kritika nahaja sredi med umetnostjo in znanostjo, ker obenem sloni tako na razumu kakor na občutju«. Kolika je vrednost Skerličevih književno zgodovinskih del, ste lahko razvideli iz prejšnjih odstavkov. Vendar bi se kljub vsemu težko odločil, v kateri smeri je bilo njegovo udejstvovanje pozitivnejše, ali v literarni zgodovini, ali v kritiki. Stoji namreč, da je bil Skerlič več ko deset let novega stoletja pri Srbih suveren gospodar v kritiki. Njegovo mnenje o posameznih delih in pisateljih oziroma pesnikih je bilo zaželeno in, skoraj bi lahko dejal, službeno merodajno. Kljub svoji delni pristranosti — in kdo med ljudmi ni v tem ali onem pogledu ali ob tej ali oni priložnosti nezavedno pristranski! — je veljal in velja še danes za največjega srbskega književnega kritika. Celih štirinajst let, odkar se je vrnil iz inozemstva pa do svoje smrti, je spremljal vse važnejše knjižne pojave srbske književnosti in jih glosiral, zdaj čisto kratko, drugič obširneje, kakor je pač nanese in bilo potrebno. Kot sotrudnik in nekaj časa tudi kot urednik »Srpskega književnega glasnika«, ki so ga osnovali prav v letu njegove vrnitve v domovino, je imel velikanski vpliv na formiranje srbske književne produkcije tistih let pred svetovno vojno. Sicer so Srbi imeli tudi pred njim nekaj poštenih in sposobnih kritikov (omenim naj samo Ljubomirja Nedića in Bogdana Popovića, ki sta orala ledino!), toda Skerlič je prekosil oba. Glavni vzornik mu je bil Sainte-Beuve, spoštoval in cenil pa je tudi Tainea. Dogmatizem v književni kritiki je ostro obsojal. Zanimivo je, da Skerlič ni imel smisla za glasbo, da ni imel posluha, pa je vendar toliko cenil dobro pesem. Obsojal pa je pesimizem, dekadenco, pa tudi simbolizem, ki so prav tisti čas po prelomu v novo stoletje cveteli tudi pri Srbih kakor so pri nas Slovencih. Zato je razumljivo, če je zavračal tako Pandurovića kakor Petkovića-Disa, a ni prizanašal niti brušenim in krhkim oblikam Jovana Dučića. Za njega je imelo svoj poseben pomen pisateljevanje ali pesnenje, ki ni subjektivno, razneženo, ampak tisto, ki ima socialno poanto in ki je krepko zasidrano v narodu, v kolektivni duši, iz katere in v kateri se je posamezni književnik razvil. Odtod posebna Skerličeva predispozicija za nekatere pisatelje s folklornimi elementi in izrednim občutjem in pogojenostjo narodne duše, kakršna sta n. pr. Bora Stanković, pa tudi Petar Kočić. Prav tako je bil poseben prijatelj domovinskega pesništva solidne vrste, ki ga je gojil n. pr. Aleksa Šantić. Rakića je po pravici kljub majhni produktivnosti smatral za najboljšega sodobnega srbskega lirika.

Sicer v nekaj stavkih ni mogoče niti zdaleč izčrpati bogate Skerličeve kritične letine. Tistim zgoraj omenjenim šestim knjigam iz zbirke »Pisci i knjige«, ki so izšle še za časa njegovega življenja, so se pozneje pridružile še tri. Na tem mestu naj omenim, da so skoraj vse njegove knjige, tudi tiste s področja književne zgodovine, kasneje izhajale v ponatisih, v enem ali celo večih. Posamezne stvari (brošure) pa je izdal tudi izven Beograda, tako v Mostarju, Zagrebu in na Reki.

Njegovo *politično delovanje* je bilo bogato in pomembno. Že na beograjski univerzi je bil predsednik socialističnega krožka, pozneje pa je v tej smeri v inozemstvu še bolj dozorel. Sicer se je s skrajne levece pozneje pomaknil v radikalno stranko, vendar je tudi tukaj striktno zavzemal levo krilo. Od šeste šole naprej je sodeloval v socialističnih glasilih, pozneje pa je v novi samostojni radikalni stranki (od l. 1903.)

sodeloval v njenih glasilih in se izkazal za borbenega in sila sposobnega časnika. Vendar je bil v politiki vedno stvarjen, cenil je pokončnega in doslednega človeka, ljubil svobodo, obenem pa se je boril za ideje in procvit pravega in skoraj v celoti sprejemljivega jugoslovanstva. V tej smeri ima nekaj skupnega z Masarykom in slovenskimi preporodovci. Poslanec je postal, ko so mu pa penjali ministrski stolec, ga je odločno odklonil, kar je karakteristično. V narodni skupščini je imel tri načelne govore, ki jih lahko nazovem filipike. Zlasti prva dva sta karakteristična. V prvem je več ko strupeno ožigosal kvaren vpliv denarja na politično življenje Srbije, pa ga je zaradi tega Ljuba Stojanović predlagal celo za izključitev iz stranke. Drugi govor je imel pa o bankokratiji. Politiki so namreč prav tako kakor denar za njimi, tudi sami noreli za denarjem in iskali mastnih sinekur v raznih bankah, trgovskih podjetjih itd. Zato ni čudno, če so njegovi govori užigali in če je prav zaradi njih imel toliko pristašev med doraščajočo mladino. Samo to naj še omenim, da se s Pašićem nista mogla, kljub temu, da ga je Pašić visoko cenil, kar se je zlasti dramatično izkazalo takrat, ko je Skerlić le obiskal Pašića, ker so bila v njegovi posesti neka pisma Svetozarja Markovića, ki jih je moral Skerlić, ko je pisal svojo študijo o njem, le dobiti v roke.

*

Tak je bil Jovan Skerlić. Samorasla, pokončna osebnost, ki se ni mogla vdinjati nikomur razen lastni vesti, lastnemu prepričanju. Tak je bil v vsem svojem javnem delovanju, pa naj si bo znanstveno, družabno ali kulturno. Bil je borec za prvinske pravice človeka na zemlji, nahajal se je redno na strani slabejšega, ljubil je svobodo in pravico nad vse, bil je demokrat, ki je z realnimi očmi gledal v bodočnost in ko danes beremo to ali ono njegovo delo, zlasti politično-kulturne eseje, ki jih je zelo veliko in jih radi pomanjkanja prostora v zgornjem pregledu niti omenil nisem, ima človek ponekod vtis, da jih je v največji naglici vrgel na papir človek, ki je imel ta dar, da je videl jasno v bodočnost. Ne samo vsi Srbi brez razlike političnega prepričanja, velik del današnje Jugoslavije je zajokal ob njegovi nenadni smrti. In naravnost simbolično se mi zdi, ko so ga pred pet in dvestimi leti položili v belo krsto — dasi je bil poročen — in jo zasuli z rdečimi vrtnicami, posebej še, ker sodobna poročila govorijo, da so na njegov grob položili čez sedemdeset vencev, med katerimi jih je bilo skoraj polovica iz tistih krajev in pokrajin, ki takrat niso bile v političnem okviru Srbije, ki pa so razumele klic velikega človeka in borca za boljše dni. Nimam podrobnih podatkov, vendar se mi zdi, da je bil med tistimi sedemdesetimi venci tudi kak slovenski venec. In če ga ni bilo, lahko danes rečemo, da bi se več ko spodobilo, da bi bil.

MARSOVO USMILJENJE

LJUDMIL STOJANOV

Pravijo, da v Ameriki ubijajo z elektriko. Nisem bil v Ameriki in ne preseneča me prebrisanost Yankeejev.

Z elektriko! Gotovo prijetna smrt.

Silen tresk v možganih, po vsem telesu ostri krči, v kosteh grozno zbadanje, potem valovito padanje v svetlih, koncentričnih krogih in — tišina, globlja od molka vsemirja med planeti...

Da, prijetna, čudovita smrt.

Ne, mi ubijamo preprosteje. Z nožem, s tomahavko, še zmeraj tako, kakor so ubijali naši pradedje. Udarec v hrbet, kosti popokajo, oči se obrnejo navzgor, človek pade kakor odsekano drevo. Včasih je več žrtev, 10, 20, 30, 50, tedaj je operacija težja, vendar ne neizvedljiva: povezani so in nič težkega ni pobiti vso to človeško gmoto. Prava krvava kopel, čudovito živalsko morišče, redek prizor. Nato pomečejo žrtve v jamo, na razpolago psom.

A čemu prav ta način — čudno, kaj ne?

Prepovedano je streljati — to je vse...

Sicer bi jih postreljali. Smo v zavojevani, nepokorni zemlji in čuvamo videz miru. Nikakršnega grmenja. Čemu vznemirjati mirne prebivalce?

Sicer pa mirnih prebivalcev skorajda ni. Nekateri so zbežali, drugi so pokončani. Vasi so porušene ali požgane, njih prebivalci pa se klatijo po planinah in umirajo od lakote. Tu se, postavljeni izven zakonov, trebijo med sabo kakor volkovi ali kobilice.

Čemu ne? Vse redkeje imam ta občutek odvrtnosti do ljudi, do sveta, do sebe samega. Ni me več sram — prepuščam se dogodkom, grem naproti slepi propasti zgodovine. Kaj ni bog odvzel ljudem razuma zato, da bi iznova preuredil svet, s tem morjem krvi, kakor ga je nekoč preuredil z vesoljnim potopom? Tako mislim po vsaki čaši rakije.

Pijem s kapitanom: ta sicer pije iz stare navade. To je njegova organska navada. Je to majhen človek polnih, okroglih, zagorelih in posirovelih lic s košatimi brki in velikimi ušesi. Njegov bog je mundir, njegova cerkev kasarna. Zapovedi predstojnikov izpolnjuje z babjeverno spoštljivostjo. Pes ni bolj zvest, kakor je zvest ta človek. Je to ena brezštevilih Lamjatovih glav, ki je, kakor pravi pripovedka, pojedla najlepše otroke čarobnega mesta. Njegov okraj tvori nekaj vasi, ki jih naj iztrebi. To svoje človekoljubno poslanstvo izpolnjuje dostojanstveno in čvrsto. Celočase ne drži tako čvrsto. Zelo se veseli, kadar prisedem k njemu jaz. Počuti se počaščenega in mi hoče brž izraziti svojo vzvišenost.

»Tako, mladenič, vsi oni so psi. Nevredni usmiljenja. Ne! Zavezniki — razbojniki. Pij! Pozabil boš na vse.«

Ljudje prihajajo z najrazličnejšimi prošnjami. Neki starček želi, da se mu vrnejo tri ukradene koze, majhno dekletce poizveduje, kaj se je zgodilo z njenim očetom. Neka stara kmetica pa prosi za glavi svojih dveh sinov, ki se kotalita — tako pravi ena — tam za hribom, da ju zakoplje na vaškem pokopališču.

Vstajam, stiskam zobe in odhajam — a moji možgani, čeprav omamljeni od rakije, motno zaznavajo prisotnost neizrečene groze. To ni nevojna, ne revolucija, mislim. Nekakšno nesmiselno in divje krvopijstvo, redek Marsov pir.

Zunaj se zaustavljajo vojaki s šestimi kmeti, med njimi je učitelj iz sosednje vasi, pri katerem sem nedavno prenočeval. Vodiijo jih k meni na zaslišanje. Zakone je treba izpolnjevati.

In večno se ponavlja ta komedija! Ta prikazen me je čvrsto zagrabila s svojimi šapami, ne morem se ji iztrgati, postajam njeno orožje, volja

mi z vsakim dnem slabi, na slepoočnicah se mi razcvetajo šopi belih las. A jedva mi je dva in dvajset let!

Jetnike peljem v zasebno sobo in tu se prične zasliševanje. Nedolžni ljudje, kakor zmeraj. Enega so prijeli, ko se je vračal od pogreba lastnega otroka. Drugi je napeljeval vodo v vrt. Tretji — nosil je gnoj na njivo. Učitelj sploh ne ve, čemu so ga pripeljali sem. Tudi jaz ne vem, česa iščem tu, kako sem se znašel v tem peklu in ali ni vse to le strašen sen. To ni podobno ne Mehiki ne Kapštatu. Nikdar ni bilo sladostrastnejšega ubijanja ljudi. Odhajam h kapitanu, da mu poročam.

»Nedolžni ljudje, pravim. Povsem nedolžni. Naj se izpustijo, in gredo na svoje delo.«

Katipan dviga novo čašo in se smeje.

»Ha! ha! ha! Nedolžni, torej — krivi. Zapoved pravi: nedolžnih ni, si razumel? Nedolžni! Kaj pa so napravili s poljem? Kdo se v tem času potepa brez dela sem in tje? Nedolžni! Ti s svojo učeno glavo jim pa verjameš!«

Pozneje dodaje:

»Da, daj mi spisek.«

V spisku je opisano, kako se je pričelo z vsakim posebej, kje in pod kakšnimi okolnostmi. Človek v mundirju mrmraje in sikaje brska po knjigah, ponavlja nekajkrat »da«, »da«, jemlje pero in z roko, trepetajočo od rakiije, piše: »Po zapovedi št. 17 kot vohuni.«

»Ne!« — kričim prestrašen.

»Adjutant!« — hrešči kapitan.

Vstopa mlad oficir, ki je pravkar končal vojaško šolo. Salutira, molče vzame papir, pravi »razumem« in gre. Tedaj kapitan dvigne novo čašo, iz oči pa mu gleda topa srepost in nacionalno dostojanstvo. Ta hip se mi zdi podoben samemu krvižejnemu bogu vojne.

Ali veš, prijatelj moj, da v Ameriki ubijajo z elektriko? A tam je usmrtevec človeka nekaj tako redkega, da se o njegovi glavi prepirajo vse univerze. Veš li to?

Večeri se.

Srečujem staro žensko, ki je prosila za glavi svojih dveh sinov; pod pazduho ima težko culo.

»Kaj nosiš?« jo v šali vprašam.

Zmedla se je in mi počasi kaže: dve človeški glavi, ki so ju razgrizli psi.

»Le kako si ju spoznala, nesrečnica?«

»Ali je mogoče, da bi mati ne spoznala svojih otrok?«

Zamahnem z roko in hitim na usodno mesto.

Poslušati moram poslednje misli obsojencev. Četa vojakov jih že pelje po poti, odkoder se obračajo na desno, sredi tesne strmine. Jesen je... Trava je porumenela.

Tu je izkopana dolga in široka jama. Zdi se mi, kakor da moram sam leči vanjo in da se godi vsa ta ceremonija samo zaradi mene. Šest obsojencev je čvrsto privezanih drug na drugega — pravi živi zid, spleten iz duš, katerih obupno, nemo jecanje kakor da para svet od vzhoda do zahoda.

Suhi, izpiti obrazi. Brezkrvni kakor drevesna skorja. Upanje... A ne, njih napete mišice in onemoglo spuščene roke govore nasprotno. Vedo, kaj jih čaka, vedo, da je vse to neizbežno.

Vzravnani stoje pred jamo, pred svojim grobom in jaz jim pravim z drhtečim glasom:

»Kdor izmed vas prizna resnico, bo prost.«

In ko izgovarjam to laž, jih ne smem pogledati, zrem v tla. Tedaj odgovarja učitelj gluho in pridušeno:

»Gospod, čemu se igrate z nami?«

Pozorno ga pogledam. Veke mu nemirno trepetajo, ustnice so mu razpokane. V očeh mu seva plaha prošnja, kakor bi mi hotel reči: ali se spominjaš onega večera, ko si prenočeval pri nas? Večerje pod kostanji, skromne, a gostoljubne žene? In otroka z rdečimi laski in veselih oči, ki te je klical »ujec«? Ne spominjaš se? In jutra, ko te je žena polivala z vodo, da bi se umil, kakor dragega in pričakovanega gosta?

»Gremo, nimamo časa« — je suho odsekal oficir, komandant čete.

Starejši oficir je zavezal žrtvam oči. Zobje jim šklepetajo, telesa se jim tresejo. Stopam k učitelju in mu glasno vpijem na uho:

»Povej, da veš za skrivališče razbojnikov, to te bo rešilo.«

On me gleda onemoglo z brezumnim pogledom in kaže na ušesa:

»Ne slišim! Ponovi!«

Ponavljam stavek še glasneje.

»O bog, ničesar ne slišim!«

Roke se mi pobesijo v obupu. Vežejo mu oči. Nato obrnejo vsakega z licem proti jami.

Sliši se zapoved:

»Naprej, na nož!«

Zakrivam si oči z rokama in se obračam vstran.

En sam pridušen stok, potem topi zvoki zabodov na razbite hrustance, žvenket železa in kosti, slabo upiranje in — tišina. Kako je? Bo kmalu?

Obrčam se. Lica vojakov in oficirjev so zmedena.

Nesrečneži so se še živi vrgli v jamo, morebiti z upanjem, da jih rablji ne bodo postrelili, da jih bodo pustili. Ali nemara enostavno iz instinkta, iz blaznosti? A jama je globoka in na njenem dnu leži ta človeška gmota, potopljena v krvi in ječi. Ne morem pogledati vdrugeč vanjo, bil bi ob pamet ali bi pa še sam skočil vanjo. Ves trepetam, v grlu čutim nekaj trdega, duši me jok, in brezpomočen gnev, vsedam se na izkopano zemljo. Na licih vojakov se izraža nejevolja: tudi njim se gnusi rokodelstvo, ki ga izvršujejo. Toda Mars je prebrisan, on zahteva za nepokorščino njih lastna življenja. Ve, da je lastna koža draga. In v večernem mraku, v tem gluhem zemeljskem kotu se zdi ta majhna skupina ljudi in jaz sam in nesrečneži v jami kakor strašen sen. Vojakom trepetajo puške v rokah, od njih kaplja topla kri, rdeče kaplje na rumeno travo. Kmalu bo padla noč in tema bo zakrila vse.

Bog visoko, car daleko.

Nastal je kratek posvet. Ob drugih prilikah je delo lahko: malo svinca in naloga je rešena. A...

... Prepovedano je streljati, to je vse. V zavojevani, nepokorni zemlji smo in čuvamo videz miru. Nikakršnega grmenja!

Tedaj se eden izmed vojakov spušča v jamo. Slišijo se zamolkli udarci, eden, dva, trije, zvok noža ob kamen. Končno se vojak, prevzet babje-

vernega strahu, vrača. Nož mu je zvit. V očeh se mu sveti plamen blaznosti. Z lic mu teče voda. Težko delo v tesnem grobu ga je izmučilo, da trepetja kakor list. A spodaj novo stokanje, pridušeno, gluho, daljno stokanje, ki zveni kakor odmev iz samega pekla.

Drugi vojak se spušča dol. V tem, kako je izginil pod zemljo, je neka nepopisna groza. Meniš, da se odpravlja v peklenško carstvo. Ostali vojaki stoje kakor hipnotizirani, otrpli od nenavadne dolžnosti, ki jih je doletela. Tudi oficir je nestrpen radi dolge in nenavadne eksekucije. Njegova praksa je odpovedala, začel je hoditi sem in tje, končno se sklanja nad jamo in izprašuje:

»Ali je končano?«

V odgovor se prikaže vojak sam, ves umazan s krvjo, ki si jo skuša z naglimi in žalostnimi kretnjami očistiti. Tudi njemu se je nož zvil od udarcev, spet se je pokazalo življenje močnejše od železa. A stokanje slabi, sliši se le še umirajoče hropenje, ki pa postaja vse tiše. Čas poteka, treba je že končati s to neprijetno zgodbo: tudi vojaki imajo živce.

»Ne moremo izgubljati časa, pravi oficir — namečite prst...«

A že pri prvi lopati se je zgodilo nekaj strašnega. Čutim, kako me po vsem telesu izpreletava ledena groza. Kakor da prihaja izpod zemlje, iz kraljestva mrtvih, nas dosega obupen, hripav glas učitelja:

»Za boga, živ sem!«

Skočil sem k jami in se nejevoljno nagibam nad njo. Učitelj se polvzravnan, od groze široko odprtih oči in krvavih prstov skuša oprijeti česar koli, v očeh mu gori neizrečeno trpljenje in prošnja in predsmrtni strah. Nenadoma se ga spominjam, dobrega in krotkega, v njegovem domu. Žena mu naliva svetlordečo višnjevko, otrok pa izteza roke k meni in kliče: »ujec«. Kakšna usoda! Nejevoljno sežem po revolver in ga naperim proti njemu — edino, kar mu lahko napravim dobrega.

Neka močna roka me udari in jaz izpustim orožje.

Razljučen in pijan stoji za mano kapitan in vpije z drhtečim glasom:

»Dovolj ste jih mučili! Brž zasujte jamo!«

Zdi se ti, kakor da je to klic po rešitvi. Deset lopat naenkrat zapleše, zemlja spet golta prst, ki jo je bila prej izbruhala. Sliši se komaj zaznaven, slab zvok:

»A!«

Potem je vse tiho. V hipu je jama zasuta, vojaki stopijo v vrsto, pripravijo se za odhod in kmalu požre noč v svoje lačno drobovje morilce in njih žrtve.

Iz bolgarščine prevedla K. S. in S. A.

BLAŽ STRNIŠA

BOGOMIR MAGAJNA

Blaž Strniša je poln veselja, da se mu je posrečilo pobegniti iz blaznice, poskočil za seženj visoko in se zarežal na ves glas. Nahajal se je sedaj na poti na širokem polju med Savo in Kamnikom. Po glavni cesti se ni upal, da bi ga ne srečali orožniki. V žepu mu je ostalo še šestdeset od tistih sto dinarjev, ki jih je ukradel sobolniku Alojziju Miškotu. Za štirideset dinarjev se je že v Ljubljani dobro najedel, si nabasal žep s cigaretami in vžigalicami in kupil tudi kos kolofonije

za lok svojih gosli, od katerih se ni mogel ločiti niti takrat, ko je plezal čez visoki zid blaznice. Vzkliknil je sedaj: »O Blaž Strniša, ali si sedaj res v svobodi, po štirih letih v svobodi, o Blaž Strniša!« — Zbal se je, ali ni vse to, kar doživlja, samo privid in utvara, toda julijsko sonce je zares s polno močjo svetilo na dolgo rjavo pot pred njim — po tratah so res rajali metulji — njive so bile polne žita, maka in plavic — po ravnini so tu in tam samevali temnozeleni gozdički — pod pazduho so mu tičale v povoščeni vreči gosli — visoke gore na severu so se mu zdele znatno višje kot pri odhodu iz Ljubljane — nikjer ni bilo niti strežnikov, niti zdravnikov, niti visokega zidu. Še v večje veselje ga je spravila misel, da ga bodo iskali orožniki na cesti med Ljubljano in Vrhniko, ker je bil blizu Vrhnike doma. Visoka trava ob poti ga je vabila s svojim zelenjem. Zvrnil se je vanjo, se začel valjati po nji in postal tako razigran, da je od razigranosti kar golčal.

Nenadoma pa je njegov smeh zamrl. V dušo mu je šinil tisti tako čudno se smehljajoči obraz zdravnika, tisti obraz, katerega se je tako bal in s katerega so strmele tako prodorne in mračne oči, da se je zdrznil vedno, ko so pogledale. »Zakaj me imate tukaj zaprtega,« je vzkliknil avtomatično, kakor je vzkliknil že tisočkrat. — »Jaz sem zdrav, izpustite me vendar iz zavoda!« — Sedaj zdravnik ni odgovoril, toda Blažu se je zdelo, da sliši njegov vedno isti odgovor: »Vi ste blazni, trpite za periodično božjastno zamračenostjo in za božjastnimi napadi. V taki zamračenosti ste ubili brata in zažgali hlev. Če bi ne ubili brata v zamračenem stanju, bi že davno bingljali na vislicah. Seveda, v nezamračenem stanju bi vi ne mogli ubiti niti muhe.« — »Gospod zdravnik, nikoli me ne boste prepričali, da sem res ubil brata, saj sem bil njegov največji prijatelj.« — »Tega ne boste mogli vi, ki lahko zaidete na drugo ravnino doživljanja, nikoli doumeti — kajti na tisti drugi ravnini manjka veliki kontrolor spomin.« — »Gospod zdravnik, jaz sem dovršil pet gimnazij in kmetijsko šolo...« — Zaril se je v travo, kakor bi se hotel skriti, in ril sedaj po svojem spominu. Res, nikjer ni mogel zaslediti sence uboja — je pa zopet kakor vedno zasledil dejstvo, da ga brat nikoli ni obiskal v zavodu in da so domači molčali, če je napeljal pogovor nanj. Morda je le res ubil brata in ni sposoben za svobodo, v katero je sedaj pobegnil. Zopet ga je kakor tolikrat že prevzelo gorje. Ubil je brata on, ki je vsak priboljšek delil med sobolnike, ki je s toliko zavzetostjo igral vsak dan na gosli, da Alojzij Miškot kar ni mogel nehati poslušati. —

Sedaj mu je Alojzij Miškot zopet stopil živo pred oči in zaskелеlo ga je, da mu je ukradel sto dinarjev — še bolj pa to, da je pobegnil brez njega, dasi sta tolikokrat kovala načrte za skupni pobeg. Alojzij Miškot je bil težak psihopat in ga je družina spravila v umobolnico zavoljo škandalov, ki jih je povzročal po mestu. Trikrat je ušel, trikrat so ga prijeli in ga pripeljali nazaj. Razlagal je Blažu: »Prismojeno je to, da grem vselej najprej k znancem. Moral bi takoj v planine in si preskrbeti poprej nekaj denarja, pa bi me ne prijeli tako kmalu.« Pokazal mu je s prstom na planine in vzkliknil: »Tam gori je božji vrt. O, kolikokrat sem hodil po tistih vrhovih!« — Imenoval mu je imena: Kočna, Grintavec, Skuta, Turska gora, Brana, Planjava, Ojstrica... Z grička na vrtu mu je kazal te vrhove, ki jih je imenoval kar s pobožnim glasom. O vsaki gori je vedel povedati deset in deset prečudnih stvari,

skoraj pravljam podobnih dogodkov, ki jih je doživel: o bajnolepih dekletih, ki jih je srečaval po vrhovih in po dolinah med njimi; o zlatih kresovih, ko je sonce zažgalo vrhove; o črnih pticah, ki strme nepremično v človeka in o pticah, ki vise minute dolgo nepremično v zraku; o cvetju, ki je tako, kot bi se kri cedila po skalah; o mrliču med dvema kamnitima stolpoma, ki je imel eno oko razbito, z drugim pa je strmel v nebo, in vse polno takih stvari. Blaž Strniša, ki mu poprej planine nikoli niso bile mar, ga je poslušal ves zavzet in polagoma, polagoma se je budilo v njem koprnjenje, da bi sam pohitel gori.

V prividih je včasih poprej zagledal srebrno reko, ki je bliskoma planila čez zeleno polje, sedaj pa se mu je v prividu vselej prikazala Brana: Zagledal je sinjesivo vitko piramido, s katere so na vse strani drli v doline po drčah in razpokah zlatoognjeni slapovi in potoki, z neba pa je padal na vrh Brane ognjeni plaz. O tej prikazni je govoril tudi zdravniku in ta mu je odgovoril: »Zaradi takih stvari so včasih imenovali vašo bolezen sveto bolezen.« — »O, kakor hitro bom prislužil na veselica in porokah nekaj denarja, bom vrnil Miškotu tisti stotak in še enkrat toliko. Mogoče se mi bo celo posrečilo spraviti ga na kak način iz umobolnice.« —

S tem je potolažil svojo vest, dvignil glavo in se zopet zamaknil v gore na severu: V sinjesivem lesketu so stale po vrsti: Kočna, Grintavec, Skuta, Turska gora, Brana, Planjava, Ojstrica ... Nekaj svetlih oblakov je viselo tik nad Brano, nad ciljem Blaža Strniše. Z veliko pozornostjo je strmel na vrh, ki je vlekel njegove misli nase kakor ogromen magnet.

V nekaj trenutkih so se razgubile skrbi in mračno razpoloženje. Nad vso pokrajino je ležal pretev nečesa prazničnega, ki je polno sonca, polno živih barv in veselja. Blaž je privlekel gosli iz vreče, stlačil vrečo v žep, namazal z zlatorjavo kolofonijo lok, brenknil s prsti na strune, vstal in stopal po poljski poti in igral ter prepeval prvo pesem, ki mu je prišla na misel:

Jaz pa imam ... jaz pa imam
malen in žagoooo
jaz pa imam, pa imam
oj ljubice triiii ...
Pa mi jeee, pa mi jeeee
kravca krepaala, —
ni imela senaaaa ...

S svojimi dolgimi nogami je motovilil naprej ne da bi prenehal gosti in se vedno bolj pogrezal v opoj napeva. Pri tem je pozabil na vse, kot bi nikoli ne bil v blaznici, kot da je godba in pesem postala njegova duša. Četrto ure je že hodil tako, ko se je naenkrat zdrznil.

Iz trave ob poti je vstalo dekle z vranječrnimi lasmi in pogledom ter mu zastavilo pot. Čez ramena ji je visela čipkasta rdeča ruta, ki se je zaustavila na bujnih prsih, prekritih s sinjo bluzo. Dekle je bilo staro kakih dvajset let in je na njej vse drhtelo od polnega življenja. Z začudenjem je pogledalo mladega fanta, ki je z odprtimi usti zijal vanjo, ne da bi dal gosli izpod brade. Zijal je nekaj hipov ves zbegan v črne oči, potem na tiste košate prsi, potem na krilo, ki se je v širokih gubah spuščalo do kolen, zopet nazaj v iskre oči in se ves zmedel. Dekle je

bušnilo v smeh: »Zijaš vame, kot da nisi nikoli videl takega dekleta. Menda nisem toliko grda, da bi se moral tako prestrašiti. Kar sapo ti je zaprlo. Kam pa greš; menda ne na kako poroko?« — Pokazal je z lokom na planine. »Torej greš čez sedlo v Logarsko dolino, kjer je dosti letoviščarjev. No ja, če te v tej črni nedeljski obleki zaloti na sedlu vihar, ne boš samo igral na tiste gosli, ampak boš tudi trdo piskal. Sicer pa — denar je denar. V Logarski dolini boš lahko dosti zaslužil. Igraš imenitno — že od daleč sem te slišala, prekleti fant! Pa tako imenitne kodre imaš!« — Prijela ga je za čop na glavi in mu potresla glavo. Ugajal ji je. Zahotelo se ji je, da bi kaj doživela z njim. Vščipnila ga je v komolec in se zahihetala. Nikoli ni imel opraviiti z žensko in ta njena prijetna drznost ga je vsega prevzela, toda prav nič ni vedel, kaj naj bi počel. Pregledala ga je od vrha glave do tal, se zamaknila v njegove sanjave oči, v bele roke, ki niso štiri leta nič delale in so bile zato gladke in nežne. Zajela jo je rahla omotica. Ozrla se je proti visoki travi in mu povedala, kakor bi mu hotela uliti poguma: »Jaz sem Marička iz Lukovice. Služim v Domžalah za natakario. Sedaj pa imam deset dni dopusta in grem domov. Ha, to bo lepo sedaj! Pa grem kar po bližnjici. Kdo bi hodil po prašnih cestah — in tu je tudi lepše med visoko travo, kaj?« Blaž tudi sedaj ni razumel. Njemu je bilo že to dosti, da je po tolikem času lahko zijal v mlado precej lepo dekle, ki se je njemu zdela prava lepotica. Kako naj bi se upal takoj še kaj drugega. »Počakaj,« je vzkliknil, planil k žitni njivi, natrgal hlastno nekaj makovih cvetov in plavic in se vrnil k nji. »Rad bi ti kaj zaigral, pa ti bom dal raje te rože, ko si tako lepa,« je rekel. »Raje mi kaj zaigraj,« je vzkliknila ona in bušnila v smeh. »To si res neroden! Položi gosli najprej na tla, potem mi pa sam daj pušelj za bluzo — kaj nosiš tisto pleče vedno pod pazduho.« — Položil je gosli v travo, ona pa je sama z dvema prsti privzdignila ohlapno bluzo in mu ujela z drugo roko desnico, v kateri je tiščal cvetje. Zastrmel je v tiste gole bele košate prsi in čutil, kako drsi njegova roka proti njim. Postal je popolnoma omotičen. V tem hipu ga je zapekla toliko časa zatajevana strast kot ogenj. Zagolčal je nekaj in prsti so se mu zapičili kot železni kremplji v prsi. Levica se je krčevito oklenila njenega vratu in ga vlekla k sebi. Rože so zdrknile na tla. »Hudič,« je vzkliknilo dekle od bolečine, »ne tu, ne tu, bo kdo videl; v travo, v travo!« Njegov obraz pa se je sedaj popolnoma spačil, da je plašno zastrmela vanj. — »Kaj si znorel, nee tako!« — Skušala ga je odriniti od sebe, toda njegov oklep je postajal vedno bolj tesen, kot bi jo hotel zadaviti. Sedaj jo je zajela groza in je mislila krikniti, toda tisti hip je kriknil on z visokim, nečloveškim glasom, roke so naenkrat popustile in Blaž Strniša se je zvrnil kot od strele zadet na prašno pot, roke so mu začele vztrepetavati v grobih sunkovitih krčih in usta, skozi katera je silila pena, so rila po prahu. Marička je polna groze zastrmela vanj, potem pa je zbežala po poti hitro, kar so jo nesle noge.

Ko se je zavedel, je dolgo trajalo, preden se je spomnil, kje je. Zagledal je poleg sebe v prahu poteptane plavice in makovo cvetje in se spomnil na vse. Ozrl se je čez polje in oči so mu bile kakor mrtve. Pobral je gosli in počasi brisal prah z njih. Potem se je napotil ves utrujen po poti naprej: »Svoboden sem, toda kaj naj počnem s svobodo, ko mi visi veriga krog možgan.«

V Kamniški Bistrici je nekaj ur godel in prepeval letoviščarjem. Menili so, da igra in poje dobro. Ni bil vsiljiv, ampak se je z veliko vljudnostjo priklanjal na desno in levo. Zato so mu nametali precej drobiža, mu kupili klobaso in ga silili, naj pije. Krog njega se je zbrala truma gimnazijk in pripevala, kadar je pel. To ga je napolnilo s čustvom sreče in bi jim rad igral kar naprej. Življenje se mu je prikazalo lepo, vse lepše kot tisti čudni dogodek na poti. Gimnazijke so se mu zdele kot šop mladega cvetja in kot posebljena pesem. Zato se je vselej, ko se je mimo loka ozrl nanje, nasmehnil. Ko jim je zapel: Jaz pa imam malen in žago... pa mi je kravca krepala... jim je napev tako ugajal, da je moral pesem večkrat ponoviti. Ti mladi obrazki, vsi zagoreli od planinskega sonca, so se mu zdeli lepši in bolj živi kot obrazki angelcev, ki jih je gledal v blazniški kapeli in ki so vselej tako pomirjajoče uplivali nanj. Med njimi se je počutil, kot bi bil sam še napol otrok in da so se povrnilo tisti dnevi, ko še ni imel božjasti, ko ga ni nikdar zagrabila črna tema in se je vračal poln veselja in kipeče razigranosti na počitnice. Takrat je tudi prvič plašno brenknil na strune gosli, ki mu jih je zapustil njegov prijatelj, gimnazijec, katerega je pobrala jetika. Z veliko pozornostjo je spraševal dekleta po imenih in so mu jih imenovala: Justika, Ivana, Lenčka, Marta, Vida, Rozika in dvajset drugih. Povedal jim je, da je bil včasih sam na gimnaziji, potem pa — se je lagal — je raje postal godec in potuje s kraja v kraj. Ker so šolo mrzile, jim je to zelo ugajalo. Če bi se ne bale staršev, bi same potovale z njim in bi naredili cel pevski zbor, ki bi romal od mesta do mesta, so rekle. Ob tem mladem zboru je tudi prvič doživel planine od blizu. Vse je bilo drugače videti kot tam iz Ljubljane, vse je sililo v neko ogromnost; to ni bilo več podobno tisti vitki sivosinji verigi. Ko se je pri Kopišniku razgrnila pred njim Skuta v vsej svoji neizmerni lepoti, potegnjena prav iz dna doline naravnost v nebo, je onemel ves prevzet in se zopet zbal, da gleda prikazen in ne resnične podobe. Iz Bistrice pa je bilo zopet videti vse drugače, vse polno skrivnosti je bilo zanj v tej pokrajini in nekaj samo po sebi umevnega, da je našel v dnu te pokrajine trumo mladih lepotic. Z veselim čebljanjem so mu pripovedovale, kod se gre na Kokrško sedlo in na Kamniško sedlo; on se jim je za pojasnilo zahvaljeval z globokimi prikloni, kar jih je spravilo v veliko veselje — saj je bilo čudno, da se sedemindvajsetletni fant zahvaljuje s tolikim spoštovanjem.

Sedaj se je bilo treba odločiti za pot naprej. Blaža je prevzemal lahen strah pred potjo navzgor. Bližala se je ura štiri popoldne in ako je hotel dospeti pred večerom na vrh, se je moral odločiti, ali pa kreniti nazaj. Prejšnjo noč je prespal skrivaj v seniku pri Stahovici. Prenočil bi lahko tudi sedaj v Bistrici, toda zbal se je ljudi, ki so se mu zdeli sila bogati. Morda bi utegnil tudi kak orožnik dospeti do bistriške koče. Odločil se je, da pojde, in se je z nekakim patosom poslovil od gimnazijk kot nekdo, ki gre bogvekam v neznane kraje.

Že pred četrto uro je začel zapadati v nenavadno stanje, ki ga zdrav človek nikoli ne more doumeti — pogrezal se je v tisto drugo ravnino duševnosti, ki ni podobna niti sanjam niti navadnemu doživljanju, v svet, kjer postane človek igrača bajnih, nikomur poznanih sil. Prevzemajo ga in človek jim sledi, ne da bi mogel razum nadzirati, kaj se dogaja v globokih prepadih pod njim. Polje spomina se obda z visokim zidom,

čez katerega ne more noben utis in ostane ena greda spomina popolnoma prazna. Lahko prepotuje človek daljne pokrajine, ne da bi se potem spomnil, kako in kod je hodil.

Ko se je poslovil Blaž od gimnazijk, je nenadoma obstal in strmel minuto dolgo proti goram, potem je hitro stekel čez grebenček pred kočo. Njegove noge so začele potovati navkreber. Krog njega so se dvigali obrisi dreves kot sence na nekem drugem svetu; tu in tam se je nemo zibal do tal samotni grm. Visoko nad drevesi je neslišno silno počasi plaval bel oblak. Na stezi se je pred Blažem prikazal volk, bolščal vanj s svetlimi očmi in potem odhitel med drevje. Nekaj črnih vran je sedlo na grm — Blaž je razprostrl roke in vrane so se izgubile v nič. Kmalu je došel do navpične pečine, do katere je pripeljala steza v pravem kotu, kot bi se morala nadaljevati v tisti peči in Blaž je obstal, potrkal s členkom na pečino in prisluhnil. Nihče se ni oglasil. Kamnita vrata, ki so morda peljala v neznani svet, so ostala zaprta pred njim. Naenkrat je vedel, da mora na desno. Nekaj minut pozneje se je znašel vrh pečine in zastrmel v dolino pod seboj. Sedaj je ležala koča v Kamniški Bistrici pod njim začuda majhna — pred njo pa je stala truma drobnih, drobnih deklic, komaj tolikih kot so lutke, ki jih nosijo štiriletne punčke v svojem naročju. Ko je Blaž to videl, se je nasmehnil. Deset minut pozneje se je znašel v širokem gozdu, v katerega se je gubila steza kot v mračen tunel in čim delj so Blaža nesle noge, tem obširnejši je postajal gozd. Neka steza je z glavne steze vodila na desno. Blaž se je prestavil in začel pozorno motriti bele kamenčke, ki so se vili po glavni stezi naprej in se svetlikali iz mračnih senc: »Ali jih je natrosil On, da bi se Jaz ne izgubil? Pred mano je bil On, pred mano sem bil Jaz. Jaz sam sem natrosil te kamenčke, da bi se ne izgubil — On je Jaz in Jaz sem on. Hodil sem po tej poti in postavljaj kamenčke pred samim seboj zato, da lahko sledim samemu sebi. Volk pa je šel mimo in vrane hodijo mimo. Nad glavo plava bel oblak silno počasi in vsaka beseda, ki jo izpregovorim, plava silno počasi. Tu ni nobenih gora, tu je sam neizmeren gozd in le beli mrtvi kamenčki kažejo pot.« — —

Uro dolgo je hodil za kamenčki, ki so kot magneti vlekli njegove stopinje naprej. Pa je došel do strmine, mimo katere in čez katero je kot v pahljači peljalo na vse strani vse polno steza. Nad nekaterimi so viseli napisi: Pozor, lovska pot, prepovedana pot! Toda bilo je še mnogo drugih. Zastrmel je na stezo, ki je skakljala v serpentinah nekam visoko — belih kamenčkov pa ni bilo nikjer. Vrh serpentin je rasla orjaška bukev. Naenkrat je vedel, da mora k tej bukvi. Ko se je vzel do nje — je prebral v lub urezan in močno razpokan napis: Alojzij Miškot. Ko ga je prebral, se je nasmehnil. Visoko nad tem napisom je bil urezan drug napis: Helena M... Črke so mu prikovale pogled nase. Daleč izza dreves je zasijalo vanj dvoje velikanskih sinjih oči, ob katerih ga je prevzela popolna blaženost in tolika miloba, da bi pokleknil in molil — toda tiste oči so se nenadoma izgubile. Visoko nad njim je silno počasi plaval oblak, sedaj ves zlat od sonca. Na stezi so se zopet prikazali beli kamenčki. Globoko se je priklonil pred orjaško bukvi in šel za kamenčki naprej.

(Nadaljevanje prihodnjic)

IZ MODERNE ITALIJANSKE LIRIKE

PREVEDEL ALOJZ GRADNIK

NA POKOPALIŠČU V KORBETI

CORRADO GOVONI

*Ubogo, brezkoristno bitje!
Morda te poznam.
Bila si ena od mnogih dekletec,
ki sem jih videl na dvoriščih sirarnic,
bosa si sedela na pragu
s skledo mleka na kolenih
in velikim kosom koruznega kruha med zobmi,
ali pa si se igrala z družicami.*

*Bila si tudi lepa in vsi so te radi
imeli, ali bolezen
te je ugasnila na mah.
Zdaj so te zagrebli in nihče
nocoj se več na te ne spomni,
razen tvoje matere, ki ne bo zaspala;
vzdihovala bo zroč na tvojo posteljico
prazno ob črnem oknu
odprtem v noč pomladno,
razmišljajoč, da si bila tako mala
(da, ali grobar
se je oznojil, kopajoč ti jamo
globoko kot njegova lopata!)
in da si tu spodaj sama v črnem grobu
in da te je morda strah,
tebe, ki si bila tako mala,
da je mogla še kresnica
viseča na stebelu osvetliti
tvojo pot;
tako mala in lahka
v tvoji zibelki, da jo je zgibal
že val avemarije!*

*O uboga, nedolžna, spavaj v miru!
Ker tudi ti boš imela, kakor vsak revež
svoj sveži venček
stekleni, ki ga bo pajek,
ki plete in plete in ničesar ne ve,
sleherno jutro obnavljal.
In namesto posteljice bele
v črni sobi
si položena v zibelko
pomladnih vonjav
in če ne čuješ več glasu svoje mamice,
imaš slavca, ki ti prepeva uspavanko.*

OGLAS

CORRAZINI SERGIO

*Naprej! Prižgite svetilke
v dvorinah mojega kraljevskega dvorca!
Gospoda! Začenja se prodaja
mojih idej.
Naprej! Kdo jih hoče?
Izvirne ideje
po navadnih cenah.
Prodam jih, ker se hočem
stuliti na soncu
kakor maček in spati
do uničenja vekov! Naprej! Priložnost
je ugodna.
Ne odhajajte, ne odhajajte,
prodajam zelo poceni.
Postali boste slavní
za malo denarja.
Pomislite: priložnost je ugodna!
Ne bo se ponovila.
O! Ne bojte se, da me užalite
s smešno ponudbo!
Žvižgam na slavo!*

*In ne menite se, moj Bog, ne menite se
preveč za moj glas
plakajoči!*

O NOČ

GIUSEPPE UNGARETTI

*Od prostrane tesnobe zore
drevesa so odkrita.*

Bolestna prebujenja.

*Vejice, sestre vejice,
poslušam vaše vzdihe.*

*Jeseni,
Umirajoče sladkosti.*

*O mladost,
komaj je minula ura ločitve.*

*Visoka nebesa mladosti.
Svobodni polet.*

In že sem osamljen.

Izgubljen v tej krivi melanholiji.

Ali noč razganja daljine.

*Oceanske tišine,
zvezdna gnezda iluzije,
o noč.*

IVAN MRAK: GROHAR

Predstava Mrakovega Groharja se je vršila 3. III. 1939. v Frančiškanski dvorani. Tu prinašamo samo nekaj opazk na rob.

Pri Mraku je obenem pošastno in zanimivo, kako se prebija na svetlo. Zagrizenost take vrste ima lahko samo en izvor: da ima mož res kaj povedati. Zanj je doslej tipično, da hodi dosledno po bergljah: snov dobiva iz zgodovine, najraje iz druge roke, iz biografije. To je publiki snovno bliže, zato je zdaj dobil svoj krog poslušalstva.

Grohar je nedvomno boljši od Lincolna. Napredek je opaziti na vsej črti. Če ga pa presojam po domači meri, ni prav nič manjši od naših današnjih oderskih pisateljev.

V prvi vrsti manjka Mraku smisel za proporcije. Tudi ne loči med dejstvi in svojimi željami, predstavami ali utvarami. Glavna napaka je, da se ne zna omejiti na eno sfero.

Moj Bog, dejstvo, da si je Grohar enkrat izposodil dva tisoč kron in da ga je šel zato Franke izročat sodniji, še ni zgodovinski dogodek! To je dogodek družabnega, moralnega, recimo kvečjemu kulturnozgodovinskega pomena. Toda s čopičem se ne dela zgodovina, marveč jo slikar kvečjemu registrira. Vsako stvar na svoje mesto!

Drugič Franke ni bil ono, za kar ga je predstavil Mrak — dvorni svetnik v tej igri je bil kvečjemu svetnik, kakor si ga predstavlja mali Moric in kakršnega bi hotel videti po vsej priliki, vsaj po zunanem okviru sodeč, avtor sam. To pa je senca in ne živ človek. Tu Mraku

absolutno manjka stvarnega znanja — to bi bila lahko demonična figura, brezobziren tekmeč, ki tira svojega invencioznega in nadarjenega konkurenta lahko v smrt. Pri Mraku pa je postal ubožna shema, plakat, strašilo za vrabce.

Zato je seveda tudi vse ostalo precej shematično, dialog, monolog, značaji ljudi. Na primer seja, ki se vleče brez konca in končni efekt, ko vsi odborniki pobirajo denar, je klasičen primer, kako naj dramatik ne piše. Ta efekt je cenena kapitulacija pred publiko, ki ubije globino problema.

Priznati pa je treba Mraku vsekakor, da je načel zanimivo vprašanje. Stvar sicer res ni dograjena, je pa živ začetek. Vprašanje, za katero gre, bi moral mnogo ostreje oblikovati, najsi že kakor koli. Ali, da človek, ki je lačen, nima nikakih obveznosti nasproti družbi, ali obratno, da je šlo tu za skupno, nedotakljivo imovino, ki si je tudi izposojati ne smeš. Stvar bi morala nekje stati. Če jo je pa gledal kot posojilo brez vednosti odbora, ki ga bo Grohar vrnil in ki ji je bilo tudi do zadnje pare povrnjeno, bi moral Mrak vsekakor ostreje izdelati silo, ki je bila proti Groharju na delu in ki ji je prišel ta spotikljaj prav, da ga je uničila. In tako smo zopet zadeli ob osrednjo hibo, ob središče vsega dogajanja, ob Groharjevega protivnika, pri katerem nam je ostal Mrak marsikaj dolžan.

Od predstave same ni možno zahtevati komorne vigranosti ali kaj podobnega. Omembe vredno pa je, da ima Mrak v resnici presenetljivo lep organ in vprašanje je, če se ne bi pod večšo roko dobrega režiserja utegnil razviti še v prvovrstnega igralca. M. M.

R A Z N O

ŠE NEKOLIKO ODGOVORA

Dr. Grošelj je na moje opazke ustrelil s sedem in pol centimetrskim topom. Obžalujem njegovo znano duhovitost, da se ni mogla razblesteti ob finejšem orožju. — Doslej je doletela malokaterega prevajalca čast, da bi mu posvetili toliko pozornosti. To dejstvo je treba vzeti hvaležno na znanje, zlasti, ker je dr. Grošelj, ki je delo v resnici do poslednje podrobnosti vzel pod mikroskop vendarle, kljub morebitnim drugačnim nameram dokazal, da proti vsaj 300 stranem (vseh je 358), to je proti skoro petim

šestinam mojega dela, tudi on nima ničesar pripomniti. Da pa tudi dr. Grošljeva graja ni vedno suho zlato, naj pokaže par značilnih primerov.

Str. 13. Da izraz *trden* v slovenščini ne pomeni samo nasprotja od »tekoč«, nam pove že par primerov: trdno stojim, trdno pribijem: ali po Pleteršniku stran 683: trden most, trdno delo, celo trdna plača za: fixer Gehalt, za trdno vedeti, za trdno obljubiti.

Str. 20: V velikem Muret-Sandersovem slovarju stoji na strani 128 sledeča razlaga za *approach*: I. nahe od. näher

kommen, sich nähern, herannahen, — rücken, II. f. fig. nahekomen, erreichen. To našega kritika pač nikakor ne opravičuje, da bi se v sestavku, v katerem govori o moralni škodi, ki jo je bojda povzročilo naše delo, opiral na podobne dokaze, kakor je moj prevod besede approach, ki se glasi *približati* se.

Str. 34: *galaxy* se angleško pravi Rimski cesti, *galactic* pa pomeni, glej Muret-Sanders str. 945 2. ast.: zur Milchstrasse gehörig. Če nismo rabili izraza galaktična širina, ampak smo izraz poslovenili, bi dr. Grošelj kvečjemu lahko pripomnil, da prevod ni posrečen, ne pa, da postavlja primeru zemljepisne širine, ki bi se potemtakem morala glasiti: geografska širina.

Str. 40: Nadalje naj omenim mimogrede točnost dr. Grošljevega citata: *should bee seen to move* seveda nisem prevajala, pač pa *should be seen to move* s pogojnikom. Kaj bi pomenil zgorajšnji citat, naj si kritik sam ogleda v slovarju. *Ne bomo pa se napačno približali resnici*, če podvomimo mimogrede v dr. Grošljevo strogo pravičnost.

Str. 48: ... *zvezdne dvojice, o katerih se nam zdi, da jih vidimo na nebu blizu skupaj, ki pa v prostoru niso blizu* ... Da se je nad tem stavkom spotaknil samo oni, ki je hkrati sovražno in dlakocepsko iskal spotikljajev, je jasno!

Str. 56: *is broken up spectroscopically*: broken up, je p. p. od: to break; glej Muret-Sanders str. 326: gebrochen, zerbrochen, zerkleinert in str. 312: aufbrechen, zerbrechen. Vsekakor bo prej razlomljen kakor razkrojen.

Str. 67: *intrinsic* se pravi, glej Muret-Sanders str. 1169: innerlich, innig, vertraut fig. wahr, wirklich, eigentlich. — value, innerer, wirklicher Wert ... II. wesentliche Eigenschaft. — Tak nesmisel torej ne bo, če smo ta izraz prevedli: notranja.

Str. 71: *Raztegnjeni oblak* bi moral biti po njegovem mnenju »razlit, razpršen«, kar je vsekakor stvar osebnega okusa. *diffuse*, glej Muret-Sanders stran 686, pomeni: I. aus-, ver-breiten, ausgießen, -schütten, zerstreuen. Dalje *spodaj*: verbreitet, zerstreut, weitschweifig, hingestreckt ... celo še unbestimmt begrenzt. Torej bo raztegnjen prav toliko, prav kakor razlit, razpršen.

Str. 105: *continuous, discontinuous*, ki sem ga jaz prevedla s skladen, Ta izraz pa ni zrasel na moji gredi, marveč sem si ga prepisala iz knjige, ki jo uporabljajo na srednji šoli. To bi moral vedeti tak postavodajalec! V angleščini pomeni izraz, glej Muret-Sanders str. 532: ununterbrochen, gleichförmig gewachsen, überall

gleichmäßig. Tudi Srbi poznajo izraz skladna materija. V slovenščini pa pomeni izraz skladen, glej Pleteršnik stran 486, sledeče: 4/übereinstimmend, harmonisch, einklängig; congruent (geom!) —, *zusammenhängend*.

Str. 113: latinski *vanitas* smo doslej slovenili z *ničevost*, zato ne bo tako narobe, če bomo *absolute zero* še naprej prevajali z *absolutno ničnostno točko*.

Str. 127: *Nove delce lahko dobro opišemo*, je povsem pravilno izraženo, ker je s tem že označena možnost. *Bi utegnili označiti* je le kritikova osebna želja.

Str. 166: *Vzamemo lahko par zrnec drobnega praška, na primer gumigutovega, ali lisičjakovega semena*. Če bi bil dr. Grošelj dobre volje, bi stavek lahko razumel. Če bi ga hotel kritizirati, bi lahko povedal, da je za besedo gumigutovega izostala vejica. On si je izbral drugo pot. Spotaknil se je in je učeno pojasnil, da je »gumigut neke vrste smolnat gumi, zato ne more cveteti in ne roditi semen«. To je tako preprosta cvetka zlobne spotakljivosti, da zares ne more roditi semena niti na dr. Grošljevem vrtu! V ostalem mi pa dr. G. lahko na besedo verjame, da imamo tudi pri naši hiši leksikon, če že meni ne zaupa toliko.

Str. 202: *Višek* pomeni slovensko tudi presežek in so ga nešteto krat uporabljali v tem pomenu, tako na primer tudi za nemški Mehrwert itd. itd.

O terminoloških pripombah zdaj ne bomo razpravljali. Pripominjam samo, da šteje register sam dvanajst strani in bi se moral dr. Grošelj v tem pogledu pač globlje spustiti v razmotrivanje in ne navesti samo par mimobežnih primerov, ki navsezadnje tudi niso *trdni* kakor skala. Reči moram le to, da bo vsak kritik, ki bo pisal o kakem delu z osebnimi predsodki, vsekakor rad »vzbujal napačne predstave« ali pa bo dodajal pikre opazke. Kljub vsemu pa je res, da je bila na Slovenskem založba, ki jo je bilo možno pridobiti za tako delo in da tega ni storil dr. Grošelj, marveč povsem drugi ljudje, ki so mnogo mlajši od nje, ki ne razpolagajo z njegovo avtoriteto in ki po njegovem ničesar ne razumejo.

Ne bom navajala več nadaljnjih točk. Omenim naj še nekaj. Kar se tiče pomanjkljivosti in bibliografiji dr. Grošljevega dela, je lahko vsakdo vesel, da se je na moje prve pripombe (k njegovemu uvodu, da ne pozabimo!) potkal na prsa in opisal svoje plodovito delo bolj natančno, kakor ga je v Slovenskem biografskem leksikonu. Kolikor pa se spominjam, sem v svojih pripombah govorila v glavnem o zadnjih dvajsetih letih.

Kritika, ki jo je napisal dr. Grošelj, naj bi bila po njegovem mnenju samo izvleček »poglavitnih tipov pogršk, ki je z njimi posejan slovenski prevod.« Iskal je pogrške celo leto (in tudi že preden je knjiga izšla!) in bi jih — o tem sem preverjena — našel še več, če bi jih našel. Zlasti zagadelj, ker je bil očitno njegov namen diskvalificirati prevajalca.

Kljub vsemu sem dr. Grošlju za njegove pripombe hvaležna in pozdravila sem njegovo kritiko že zadnjič, dasi je pridevek »obzirna«, s katerim jo označuje dr. Grošelj sam, milo rečeno, pretiravanje. Vendar me je opozorila na marsikaj in me nagnila k sklepu, da bomo vse delo takoj, ko mi bo dopuščal čas, še enkrat pregledali in tiskali dodatne popravke h knjigi, ker ni verjetno, da bi kaj kmalu doživela drugo izdajo. Te popravke bo lahko dobil vsak čitatelj. Ob tej priliki bo lahko vsak čitatelj primerjal tudi število popravkov s celotnim delom in brez pristranosti pravično presodil prevajalčeva prizadevanja.

Vprašanja o kompetenci »mojstra ali orodja«, ki ga je dr. Grošelj tako duhovito nakazal, ne bom kar nič reševala ne tu ne drugje. In sicer zato, ker rade volje vzamem grajo za svoje napake na svoja pleča, ki so še, hvala bogu, močna dovolj, da jo nosijo — in da si ob nji izprašajo vest!

Dr. Grošelj je svoj dolgi spis patetično zaključil z vzklikom: Ne prevajaj knjig, ki jih ne razumeš! To je povsem koristno vodilo in dr. Grošelj bi mi ga načelno s polno pravico zalučal v lice, če bi se bila dela lotila sama. V trenutku pa, ko sem si poiskala sodelavca, je ta njegova pravica majava. Tega menda dr. G. ni hotel trditi, da bi bilo ne-korektno, zlasti kar se razumevanja tiče, če bi si izbrala katerega koli sodelavca, ki bi imel diplomo ljubljanske univerze iz kemije in fizike. Če je pa dr. Grošelj hotel reči, da ta ne zadošča niti za to, da bi posredovala razumevanje v poljudne namene, torej za *nestrokovnjake* pisane knjige, je to seveda povsem druga stvar. Za ta poklon mu je naš najvišji znanstveni zavod v resnici lahko hvaležen.

V naši neposredni sedanjosti so ljudje, ki so bili na najvidnejših in najodgovornejših mestih dokazali, da se lahko mož in žena srečujeta v delu za cilje, ki stoje daleč nad njihovim zasebnim življenjem in krogom, prav kakor se v takem delu lahko srečujeta oče in sin ali dobra prijatelja. Ton, v katerem je

dr. Grošelj izrekel svoj »migljaj«, mu ne dela časti, zlasti pa je v občutno škodo slovesu njegove priznane prosvetljene glave. Kajti tu je črno na belem pokazal, kakšni malomeščanski predsodki jo oklepajo.

Kot *dober* vzgojitelj si dr. Grošelj pač ni mogel kaj, da bi po stari navadi ne podelil par dobrih nasvetov. Vzela sem jih ponižno na znanje.

Še nekaj je, s čemer se ne morem sprijazniti niti jaz, niti bi se najbrže ne sprijaznil s tem noben pripadnik moje generacije. Mi vsi smo si edini o enem: Če naše ljudstvo, ki dela že tisoč tristo let na tej zemlji, ne razpolaga z materialnimi in moralnimi dobrinami, ki jih to delo donša, da bi si z njimi ustvarilo svojo *neokrnjeno* kulturo, potem si bo te dobrine nedvomno priborilo. Nujno se mora spustiti v tekmo z najbolj naprednimi in najbolj civiliziranimi narodi, če hoče živeti. Na naših odgovornih in za moralo naših kulturnih prizadevanj tako vneto delavnih ljudeh pa bi bilo, da bi se z dejanjem in besedo priznali k boju za *neokrnjeno* slovensko kulturo, ne pa da sankcionirajo vse, kar je bilo *po naši kriudi* zamujenega in vtikajo glavo v pesek, rekoč: drugi tudi nimajo več. Prav tako bi se naši gospodarstveniki, ki razmišljajo o dvigu našega gospodarstva, lahko zadovoljili z dejstvom, da so na svetu pokrajine, kjer še orjejo z lesenim plugom, in da je torej raven našega gospodarstva neoporečna. Posebno pa nam ni razumljivo, zakaj bi ljudje takega formata, kakor ga predstavlja dr. Grošelj, ne mogli hoditi in isti črti s svetom.

Če moramo mi, ki smo v delu na začetku svoje poti, prenesti na svoji koži »prizanesljivo in obzirno« kritiko, potem nam bodo morali pač oni z drugega konca tudi dovoliti, da se oklenemo vodila: Bog živi kritiko!

Milena Mohoričeva.

† PAVEL DEBEVEC,

publicist in soustanovitelj Modre ptice, je 11. t. m. nenadoma preminul. Oddolžili se bomo njegovemu spominu v prihodnji številki.

IZ UREDNIŠTVA

Ta mesec izide v naši založbi kot redna publikacija biografija pesnika Antona Askerca, ki jo je napisala znana slovenska zgodovinarica dr. Marja Boršnik.

**Salda-konte, štrace, journala,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

Klišaje
 vseh
 vrst
 po
 fotogra-
 fijah
 in
 risbah
 izvršuje

**Klišarna
 St. Deu**
 Ljubljana, Dalmatinčeva ul. 13

HRANILNICA DRAVSKE BANOVINE

CELJE — LJUBLJANA — MARIBOR

EKSPOZITURA: KOČEVJE

Obrestuje vloge na hranilne
 knjižice in v tekočem računu

DO 5%

Daje menična, lombardna in hipo-
 tekarna posojila; kupuje, posojuje
 in prodaja vrednostne papirje;
 vrši vse posle denarnih zavodov

Za vse obveznosti jamči dravska
 banovina z vsem svojim premože-
 njem in z vso svojo davčno močjo

Tiskarna Merkur

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROCILA, KI JIH BO IZVRŠILA HITRO,
 LICNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE,
 REVIIJE, KUVERTE, MEMORANDE, RAČUNE, LETAKE, LEPAKE,
 POSETNE KARTE, LETNA POROČILA, VSTOPNICE, VABILO ITD.
 VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH

V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
 UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«,
 KATERE SEZNAM VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE

TELEFON 25-52